

ВІСНИК ***КОНСТИТУЦІЙНОГО*** ***СУДУ УКРАЇНИ***

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія KB № 2444

Виходить
шість разів на рік

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилианська, 14

1/2015

Редакційна рада

- Ю. Баулін** — Голова Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (голова Редакційної ради)
- П. Стецюк** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, доктор права (заступник голови Редакційної ради)
- Ю. Барабаш** — проректор, завідувач кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- В. Бринцев** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор
- М. Гранат** — суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща, доктор наук, професор
- І. Гриценко** — декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор
- М. Козюбра** — суддя Конституційного Суду України у відставці, завідувач кафедри загальнотеоретичних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- М. Костицький** — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права і юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- М. Мельник** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор
- А. Селіванов** — постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- І. Сліденко** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
- В. Тихий** — суддя Конституційного Суду України у відставці, віце-президент — керівник Київського регіонального центру НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- Б. Футей** — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор
- С. Шевчук** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- В. Шишкін** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним зверненням громадянина Божка Валерія Віталійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» 5

Окрема думка судді Конституційного Суду України

Мельника М. І.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Божка Валерія Віталійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» 12

Окрема думка судді Конституційного Суду України

Сліденка І. Д.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Божка Валерія Віталійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» 16

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Міністерства доходів і зборів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 3 Митного кодексу України у системному зв'язку з положеннями статті 14, частини третьої статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України, пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України 19

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Носової Ольги Володимирівни щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 1268 Цивільного кодексу України 22

Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Центр правової підтримки підприємництва “Бізнес і Право”» щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 43 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 55, частини восьмої статті 118 Конституції України, частини першої статті 21 Цивільного кодексу України	25
--	----

Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «Піреус Банк МКБ» щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини четвертої статті 105 Кодексу адміністративного судочинства України, абзаців другого, третього підпункту 1 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір»	29
--	----

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України	33
Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції	40
Моткова О. Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини	49
Видання з питань конституційного права, що вийшли друком в Україні у 2014 році	60
Інформація про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2014 рік	68
Вітаємо ювілярів	71
Сторінки пам'яті	79

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням
громадянина Божка Валерія Віталійовича
щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13
Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової
відповідальності власників наземних транспортних засобів»

м. Київ
23 грудня 2014 року
№ 7-рп/2014

Справа № 1-6/2014

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Саса Сергія Володимировича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни — доповідача,
Шевчука Станіслава Володимировича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Божка В. В. щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961–IV (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 1, ст. 1) зі змінами (далі — Закон № 1961).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення громадянина Божка В. В.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування судами загальної юрисдикції положень пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961.

Заслухавши суддю-доповідача Шапталу Н. К. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Міністерства соціальної політики України, Міністерства юстиції України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем Міністерства внутрішніх справ України, Ліги страхових організацій України, Моторного (транспортного) страхового бюро України, Національної акціонерної страхової компанії «Оранта», науковців Донецького національного університету, Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Національної академії внутрішніх справ, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Ужгородського національного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Громадянин Божко В. В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961, відповідно до яких учасники бойових дій та інваліди війни, що визначені законом, інваліди I групи, які особисто керують належними їм транспортними засобами, а також особи, що керують транспортним засобом, належним інваліду I групи, у його присутності, звільняються від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності на території України; відшкодування збитків від дорожньо-транспортної пригоди, винуватцями якої є зазначені особи, проводить Моторне (транспортне) страхове бюро України (далі — Моторне бюро) у порядку, передбаченому цим законом.

Суб'єкт права на конституційне звернення просить роз'яснити зміст поняття «належність» транспортних засобів учасникам бойових дій, інвалідам війни, інвалідам I групи та її види, а також витлумачити, чи поширюється дія положень пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961 на вказаних осіб, які керують транспортними засобами на підставі довіреності, та чи зобов'язане у таких випадках Моторне бюро відшкодувати збитки від дорожньо-транспортної пригоди.

Необхідність в офіційному тлумаченні положень пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961 автор клопотання обґрунтовує неоднозначним їх застосуванням судами України. На його думку, суди загальної юрисдикції по-різному визначають суб'єкта відшкодування збитків від дорожньо-транспортних пригод, винуватцями яких є, зокрема, учасники бойових дій, що особисто керують належними їм транспортними засобами, а також по-різному розуміють поняття «належний» транспортний засіб. В одних випадках вони вважають, що такі збитки має відшкодувати Моторне бюро, а в інших — учасник бойових дій. На підтвердження цього до конституційного звернення долучено копії судових рішень.

2. Вирішуючи порушені в конституційному зверненні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

2.1. Відповідно до Основного Закону України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (частини перша, сьома статті 41).

Ці конституційні положення поширюються також на правовідносини із захисту майнових прав особи, у тому числі шляхом відшкодування матеріальної та моральної шкоди у випадках, визначених законом.

Загальні підстави та особливості відшкодування шкоди, завданої, зокрема, джерелом підвищеної небезпеки, передбачені у статтях 1166, 1167, 1187 Цивільного кодексу України. Згідно з положеннями частини другої статті 1187 цього кодексу шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Отже, особа, якій заподіяно шкоду, зокрема внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, у випадках, визначених законом, має право на її відшкодування. Захист цього права фізичних та юридичних осіб у разі настання страхових випадків, передбачених договором страхування або законом, забезпечує цивільно-правовий інститут страхування.

2.2. У Законі України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96–ВР зі змінами встановлено види обов'язкового страхування, одним із яких є страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (пункт 9 частини першої статті 7). Закон № 1961 є спеціальним законом, що регулює правовідносини у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. У цьому законі визначено, що особами, відповідальність яких вважається застрахованою, є страховальник та інші особи, які правомірно володіють забезпеченим транспортним засобом, тобто таким, який зазначається у чинному договорі обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, за умови його експлуатації особами, відповідальність яких застрахована (пункти 1.4, 1.7 статті 1).

Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів спрямоване на захист матеріальних інтересів потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та на компенсацію шкоди, заподіяної їх життю та здоров'ю, а також завданих їм матеріальних та моральних збитків, у тому числі за рахунок Моторного бюро, у випадках, передбачених Законом № 1961.

Одним із завдань Моторного бюро є здійснення виплат із централізованих страхових резервних фондів компенсацій та відшкодувань на умовах, передбачених Законом № 1961; у разі заподіяння шкоди особами, на яких поширюється дія пункту 13.1 статті 13 цього закону, Моторне бюро відшкодовує її за рахунок коштів фонду захисту потерпілих (підпункт 39.2.1 пункту 39.2 статті 39, підпункт «г» пункту 41.1 статті 41 Закону № 1961).

Отже, у встановлених Законом № 1961 випадках Моторне бюро виступає гарантом відшкодування шкоди потерпілим від дорожньо-транспортних пригод за рахунок коштів відповідних фондів.

2.3. У Законі № 1961 передбачено особливості його застосування у випадках заподіяння шкоди внаслідок дорожньо-транспортних пригод, винуватцями яких є окремі категорії громадян, та обов'язкові умови, за наявності яких певні категорії фізичних осіб вважаються такими, чия цивільно-правова відповідальність застрахована, а Моторне бюро, відповідно, зобов'язане відшкодувати шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну потерпілих.

Для учасників бойових дій та інвалідів війни, що визначені законом, інвалідів I групи умовою їх страхування є особисте керування належними їм транспортними засобами, а для інвалідів I групи — також і керування належними їм транспортними засобами іншою особою в їх присутності. Отже, особи, наведені у пункті 13.1 статті 13 Закону № 1961, звільняються від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності на території України, а потерпілі особи мають право на відшкодування збитків від дорожньо-транспортної пригоди, винуватцями якої є зазначені у цьому пункті особи, за рахунок коштів Моторного бюро із фонду захисту потерпілих.

Громадяни України, які є учасниками війни, інвалідами II групи, особами, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, віднесеними до I або II категорії, а також пенсіонерами, мають право на зменшення розміру страхового платежу на 50 відсотків у разі дотримання ними обов'язкових умов — особистого керування транспортним засобом з визначеним робочим об'ємом двигуна без мети надання платних послуг з перевезення пасажирів або вантажу та належності їм забезпеченого транспортного засобу на праві власності (пункт 13.2 статті 13 Закону № 1961).

Аналіз положень статті 13 Закону № 1961 вказує на те, що однією з обов'язкових умов відшкодування збитків від дорожньо-транспортної пригоди, винуватцями якої є особи, зазначені в її пункті 13.2, є керування транспортним засобом, який належить особам на праві власності, тоді як для осіб, наведених у пункті 13.1 вказаної статті, такою умовою є керування транспортним засобом, який належить учасникам бойових дій та інвалідам війни, що визначені законом, інвалідам I групи не тільки на праві власності, а й на будь-якій іншій правовій підставі.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що згідно з пунктом 13.1 статті 13 Закону № 1961 транспортними засобами, які належать учасникам бойових дій та інвалідам війни, що визначені законом, інвалідам I групи, є такі наземні транспортні засоби, якими вони володіють не тільки на праві власності, а й на будь-якій іншій правовій підставі (договір підряду, оренди тощо).

3. Автор клопотання також просить дати офіційне тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961 стосовно поширення їх дії на осіб, які керують транспортними засобами на підставі довіреності, та щодо обов'язку Моторного бюро відшкодувати збитки від дорожньо-транспортної пригоди, винуватцями якої є такі особи.

Конституційний Суд України вважає, що положення пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961 в аспекті зазначених питань не підлягає офіційному тлумаченню з

огляду на те, що довіреність на керування транспортним засобом відповідно до підпункту 1 пункту 6 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень» від 5 липня 2011 року № 3565–VI виключено з переліку правових підстав, які підтверджують, що особа є законним володільцем (користувачем) наземного транспортного засобу. У зв'язку з цим не потребує тлумачення і пов'язане з інститутом довіреності питання щодо обов'язку Моторного бюро відшкодовувати збитки від дорожньо-транспортної пригоди.

Конституційний Суд України виходить з того, що зміна редакції Закону № 1961, внаслідок чого втратило чинність його положення стосовно довіреності на керування транспортним засобом, є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі в цій частині у зв'язку з невідомістю Конституційному Суду України питань, порушених у клопотанні, на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Відповідно до пункту 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України Конституційний Суд України припиняє конституційне провадження у справі, якщо в процесі пленарного засідання будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження, передбачені статтею 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного звернення положення пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961–IV зі змінами необхідно розуміти так, що транспортними засобами, які належать учасникам бойових дій, інвалідам війни та інвалідам I групи, є такі наземні транспортні засоби, якими зазначені особи володіють як на праві власності, так і на будь-якій іншій правовій підставі.

2. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Божка В. В. щодо офіційного тлумачення положення пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961–IV зі змінами стосовно поширення його дії на осіб, які керують транспортними засобами на підставі довіреності, та щодо обов'язку Моторного (транспортного) страхового бюро України в такому випадку здійснити відшкодування збитків від дорожньо-транспортної пригоди на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

• *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 7-рп/2014 dated December 23, 2014 in the case upon the constitutional appeal of citizen Valerii Bozhko on the official interpretation of Article 13.1 of the Law of Ukraine «On compulsory insurance of civil and legal liability of motor transport vehicles owners»*

Citizen V.Bozhko applied to the Constitutional Court of Ukraine for the official interpretation of the provisions of Article 13.1 of the Law «On compulsory insurance of civil and legal liability of motor transport vehicles owners» № 1961-IV dated July 1, 2004 (hereinafter referred to as «the Law № 1961»), according to which combatants and war invalids defined by the Law, disabled persons of Group I who personally drive transport vehicles, belonging to them, as well as persons driving a transport vehicle belonging to a disabled person of Group I in his/her presence shall be exempted from compulsory insurance of civil and legal liability on the territory of Ukraine; indemnification of losses from the road traffic accident, the perpetrators of which are the abovementioned persons shall be held by Motor (Transport) Insurance Bureau of Ukraine (hereinafter referred to as «the Motor Bureau») in the manner prescribed by this law.

The subject of the right to constitutional appeal applied for the interpretation of the content of the notion «belonging» of transport vehicles to combatants, war invalids, disabled persons of Group I and its types as well as interpretation whether the provisions of Article 13.1 of the Law № 1961 shall be applied to the persons driving transport vehicles on the basis of the power of attorney, and whether the Motor Bureau shall be obliged to indemnify damages caused by a road traffic accident in such cases.

Considering the issues, raised in the constitutional appeal, the Constitutional Court of Ukraine proceeds from the following.

Pursuant to the Constitution of Ukraine, everyone shall have the right to own, use and dispose of his/her property; the use of the property shall not cause harm to the rights, freedoms and dignity of the citizens, the interests of society (Articles 41.1, 41.7).

The common grounds and features of indemnification of losses, caused, in particular, by a source of increased danger, are provided for in Articles 1166, 1167, 1187 of the Civil Code of Ukraine. Under the provisions of Article 1187.2 of the Code, damage, caused by a source of increased danger shall be indemnified by a person who owns on appropriate legal basis (right to ownership, other property right, contract, lease etc.) a transport vehicle, the use, storage or maintenance of which causes an increased danger.

Thus, the person, who has suffered damages, namely in the result of a road traffic accident in cases, specified by the law, shall have the right to indemnification. Protection of this right of natural and legal persons in the case of insurance events, envisaged by the insurance contract or the law, ensures civil and legal institution of insurance.

The Law № 1961 is a special law regulating the legal relationships in the sphere of compulsory insurance of civil and legal liability of motor transport vehicles owners. The

law determines that persons, whose liability is considered to be insured, shall be an insurer and other persons, who legitimately own the equipped transport vehicle, i.e. the one specified in the valid contract of compulsory insurance of civil and legal liability provided it is exploited by the persons, whose liability is insured (Articles 1.1.4, 1.1.7).

One of the tasks of the Motor Bureau is to make payments from centralised insurance reserve funds of compensations and indemnification under the conditions, stipulated by the Law № 1961; in the case of damages by the persons, covered by Article 13.1 of the Law, the Motor Bureau indemnifies the damages at the expense of the victim protection fund (Articles 39.2.1, 41.1.«г» of the Law № 1961).

According to the Constitutional Court of Ukraine, for combatants and war invalids, defined by the law, disabled persons of Group I, the conditions for their insurance shall be personal driving of transport vehicles the possess, and for the disabled persons of Group I shall also be driving of their vehicles by another person in their presence. Consequently, persons listed in Article 13.1 of the Law № 1961, are exempted from compulsory insurance of civil and legal liability on the territory of Ukraine and injured persons shall have the right to indemnification of damages from road traffic accident, the perpetrators of which are persons mentioned in this article, at the expense of the Motor Bureau from the victim protection fund.

Analysis of the provisions of Article 13 of the Law № 1961 indicates that one of the obligatory conditions for the indemnification of damages from road traffic accident, the perpetrators of which are persons, mentioned in Article 13.2, is driving a transport vehicle belonging to persons on the basis of ownership right, while for persons cited in Article 13.1 such condition shall be driving of a transport vehicle belonging to combatants and war invalids, defined by the law, disabled persons of Group I not only on the basis of ownership right, but also on any other legal basis (contract, lease, etc.)

The Constitutional Court of Ukraine drew attention to the fact that due to the amendments in the wording of the Law № 1961 the provision concerning a power of attorney for driving a transport vehicle was excluded from the list of legal grounds which prove that a person is a legitimate owner (user) of a motor transport vehicle. In this regard the issue related to the institute of a power of attorney regarding the obligation of the Motor Bureau to indemnify damages from road traffic accident does not require interpretation.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that in the aspect of the constitutional appeal the provisions of Article 13.1 of the Law of Ukraine «On compulsory insurance of civil and legal liability of motor transport vehicles owners» № 1961-IV dated July 1, 2004 should be understood as reading that transport vehicles belonging to combatants, war invalids and disabled persons of Group I shall be such motor transport vehicles, which are in possession of the mentioned persons who own them both on the basis of the ownership right and on any other legal basis.

In the other part the constitutional proceedings were terminated.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Мельника М. І.
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним зверненням
громадянина Божка Валерія Віталійовича
щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13
Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової
відповідальності власників наземних транспортних засобів»

На підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» висловлюю окрему думку стосовно Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2014 року № 7-рп/2014 (далі — Рішення).

1. Громадянин Божко В. В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961–IV зі змінами (далі — Закон № 1961), у якому закріплено: «Учасники бойових дій та інваліди війни, що визначені законом, інваліди I групи, які особисто керують належними їм транспортними засобами, а також особи, що керують транспортним засобом, належним інваліду I групи, у його присутності, звільняються від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності на території України». Суб'єкт права на конституційне звернення порушив питання про те, як у контексті цього законодавчого положення необхідно розуміти поняття «належними їм транспортними засобами».

Конституційний Суд України у резолютивній частині Рішення вказав, що в аспекті конституційного звернення положення пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961 «необхідно розуміти так, що транспортними засобами, які належать учасникам бойових дій, інвалідам війни та інвалідам I групи, є такі наземні транспортні засоби, якими зазначені особи володіють як на праві власності, так і на будь-якій іншій правовій підставі».

Ключове положення мотивувальної частини Рішення, покладене в основу його резолютивної частини, міститься у підпункті 2.3 пункту 2, в якому встановлено, що однією з обов'язкових умов відшкодування збитків від дорожньо-транспортної пригоди, винуватцями якої є особи, зазначені в пункті 13.1 статті 13 Закону № 1961, є керування ними транспортним засобом, який належить їм не тільки на праві власності, а й на будь-якій іншій правовій підставі. Враховуючи це положення, Конституційний Суд України дійшов висновку, що згідно з пунктом 13.1 статті 13 Закону № 1961 транспортними засобами, які належать учасникам бойових дій та інвалідам війни, що визначені законом, інвалідам I групи, є такі наземні транспортні засоби, якими вони володіють не тільки на праві власності, а й на будь-якій іншій правовій підставі (договір підряду, оренди тощо).

Разом з тим наведене мотивування резолютивної частини Рішення не містить ґрунтовних правових аргументів на користь сформульованого висновку, який не

підкріплений необхідним у цьому випадку аналізом положень Цивільного кодексу України та інших законів України, на підставі якого можна говорити про те, що «належними транспортними засобами» є транспортні засоби, якими вказані особи «володіють не тільки на праві власності, а й на будь-якій іншій правовій підставі».

Для переконливості та обґрунтованості резолютивної частини Рішення необхідно було, зокрема, дослідити правову природу і зміст володіння транспортним засобом як «на праві власності», так і «на іншій правовій підставі», з'ясувати співвідношення понять «належність» і «володіння» та викласти це в мотивувальній частині Рішення.

Отже, резолютивна частина Рішення є недостатньо обґрунтованою (мотивованою), і наведене в ній роз'яснення положення пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961 навряд чи можна вважати належним.

2. При розгляді цієї справи Конституційний Суд України припустився концептуальної помилки у визначенні правової природи предмета тлумачення — він керувався тим, що звільнення осіб, наведених у пункті 13.1 статті 13 Закону № 1961, від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є їхнім правом. Причому, як це випливає з підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення, це їхнє конституційне право.

Однак наявні всі підстави для висновку, що вказане звільнення від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є не правом (тим більше — конституційним), а пільгою (привілеєм, преференцією), яку держава надала певним категоріям своїх громадян.

Ця пільга (привілей, преференція) полягає у повному звільненні осіб, зазначених у пункті 13.1 статті 13 Закону № 1961, від дотримання загального правила, встановленого законом для власників та інших законних володільців транспортних засобів, — обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, та захисту майнових інтересів страхувальників.

Якщо таке звільнення й визнавати свого роду правом, то це — право на пільгу, яке має вочевидь соціальний зміст і спрямоване на забезпечення підвищеного соціального захисту тих категорій громадян, які його заслуговують та/або потребують. Отже, розгляд цієї справи слід було здійснювати крізь призму саме соціального аспекту (реалізації положення статті 1 Конституції України про те, що Україна є соціальною державою), а не питань власності, захисту майнових прав особи, зокрема шляхом відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

Незважаючи на той факт, що вказана пільга стосується тих категорій осіб, які справді потребують додаткових гарантій держави, зокрема соціального захисту, її правова обґрунтованість викликає сумнів, адже фактично йдеться про звільнення від юридичної (цивільно-правової) відповідальності одних фізичних осіб за рахунок інших (коштом решти страхувальників). З правової точки зору подібна пільга могла би бути виправданою, якби була предметом правовідносин у публічній сфері і збитки, завдані вказаними особами у результаті дорожньо-транспорт-

ної пригоди, відшкодовувалися державою. Однак досліджуваний у цій справі інститут звільнення від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності належить до приватної сфери, а це спричиняє виникнення питання стосовно рівності прав суб'єктів у цій сфері, а також рівності громадян перед законом (стаття 24 Конституції України).

Сумнівність доцільності існування цього інституту у нинішньому вигляді обумовлюється ще й тим, що він передбачає звільнення від юридичної відповідальності за завдання шкоди транспортним засобом, який є джерелом підвищеної небезпеки. Отже, цей інститут на рівні закону виокремлює певні категорії учасників дорожнього руху (надає їм перевагу), що, *по-перше*, навряд чи є правильним з точки зору забезпечення безпеки руху, і, *по-друге*, може стимулювати таких учасників до порушення правил дорожнього руху, адже особисто вони не відшкодовують шкоду, завдану в результаті дорожньо-транспортної пригоди.

3. Викликає сумнів обґрунтованість відкриття колегією суддів Конституційного Суду України конституційного провадження у цій справі.

Відповідно до частини другої статті 19 Основного Закону України органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

За пунктом 2 частини першої статті 150 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить, зокрема, офіційне тлумачення Конституції України та законів України. У Законі України «Про Конституційний Суд України» встановлено вимоги щодо форми та змісту конституційного звернення, в тому числі щодо обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні закону (стаття 42), та закріплено, що підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Громадянин Божко В. В. у конституційному зверненні не вказав, які саме його конституційні права або свободи були порушені (чи могли бути порушені) в результаті неоднозначного, на його думку, застосування судами України положень пункту 13.1 статті 13 Закону № 1961. Конституційний Суд України у Рішенні також не визначив, які саме конституційні права або свободи громадянина Божка В. В. були порушені (чи могли бути порушені).

Законодавчо встановлена вимога щодо необхідності доведення суб'єктом права на конституційне звернення того факту, що неоднозначне застосування положень Конституції або законів України органами державної влади призвело або може призвести до порушення його конституційних прав та свобод, не є юридичною формальністю. Ця вимога зумовлена правовою природою конституційної юрисдикції загалом та завданням Конституційного Суду України зокрема. Адже вся діяльність єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні пов'язана з Основним Законом України — вона має здійснюватися крізь призму його положень. Це стосується не лише справ щодо конституційності законів та інших правових актів, а й справ щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Здійснюючи офіційне тлумачення законів України, Конституційний Суд України має завжди спиратися на Конституцію України, застосовувати її конкретні положення та визначені у ній принципи.

По-перше, це зумовлюється завданням Конституційного Суду України, яке полягає у гарантуванні верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України (стаття 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Конституційний Суд України не може забезпечити виконання цього завдання, не проаналізувавши положень закону України, який є предметом його тлумачення, в аспекті Конституції України.

По-друге, цього вимагає обов'язок Конституційного Суду України вирішити питання щодо неконституційності закону України, який є предметом офіційного тлумачення, якщо при такому тлумаченні Конституційним Судом України було встановлено невідповідність цих актів Конституції України (статті 61, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Для того щоб виконати цей обов'язок, Конституційний Суд України при тлумаченні закону України повинен оцінити його на предмет конституційності.

По-третє, це потрібно для з'ясування питання щодо наявності підстав для здійснення конституційного провадження у кожній справі, яка стосується офіційного тлумачення законів України. Конституційний Суд України неодноразово відмовляв у відкритті конституційного провадження у справі на підставі того, що суб'єкт права на конституційне звернення: не навів обґрунтування, в чому саме полягає порушення його конституційних прав; не підтвердив документально того, що неоднозначне застосування положень відповідного закону призвело чи могло призвести до порушення його конституційних прав і свобод (ухвали від 26 вересня 2013 року № 41-у/2013, від 3 квітня 2014 року № 46-у/2014, від 23 вересня 2014 року № 82-у/2014).

За таких обставин Конституційний Суд України повинен був припинити конституційне провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

З огляду на викладене вважаю, що при розгляді цієї справи не було дотримано принципів верховенства права, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості прийнятих у них рішень, на яких має базуватися діяльність Конституційного Суду України (стаття 4 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Суддя Конституційного Суду України

М. МЕЛЬНИК

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д.
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним зверненням
громадянина Божка Валерія Віталійовича
щодо офіційного тлумачення положень пункту 13.1 статті 13
Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової
відповідальності власників наземних транспортних засобів»

Громадянин Божко Валерій Віталійович звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням роз'яснити зміст поняття «належність» транспортних засобів учасникам бойових дій, інвалідам війни, інвалідам I групи та її види, а також витлумачити, чи поширюється дія положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961–IV зі змінами на вказаних осіб, які керують транспортними засобами на підставі довіреності, та чи зобов'язане у таких випадках Моторне (транспортне) страхове бюро України відшкодувати збитки від дорожньо-транспортної пригоди.

У резолютивній частині Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2014 року № 7-рп/2014 (далі — Рішення) Конституційний Суд України вирішив: «В аспекті конституційного звернення положення пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961–IV зі змінами необхідно розуміти так, що транспортними засобами, які належать учасникам бойових дій, інвалідам війни та інвалідам I групи, є такі наземні транспортні засоби, якими зазначені особи володіють як на праві власності, так і на будь-якій іншій правовій підставі».

На підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за необхідне висловити окрему думку стосовно Рішення.

1. Обґрунтованість відкриття колегією суддів Конституційного Суду України конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Божка В. В. є сумнівною. Підстави для відкриття провадження у справах щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України встановлено у статтях 42, 43 та 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» в їх органічній єдності. Так, статті 42, 43 містять формальні вимоги, а стаття 94 — принципи, тобто такі, що визначають сутнісні критерії, необхідні для реалізації Конституційним Судом України повноваження щодо надання офіційного тлумачення. Таким принциповим, сутнісним критерієм, сформульованим законодавцем як підстава для конституційного звернення, є неоднозначне застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод. У конституційному зверненні Божко В. В. наводить приклади, на його думку, неоднозначної прак-

тики судів України, проте не зазначає, які саме його конституційні права можуть бути порушені або вже були порушені. Причиною цього є те, що відповідно до даного казусу порушеними є не суб'єктивні права громадянина, а пільги, тобто преференції, які надає держава певним соціальним групам. Однак це прямо не стосується ні конституційного принципу, встановленого статтею 1 Конституції України (Україна — соціальна держава), ні принципу, визначеного її частиною першою статті 46 (право на соціальний захист), оскільки надання пільг у вигляді компенсацій та привілеїв належить до політики, пов'язаної з розподілом та перерозподілом соціального продукту відповідно до розуміння державою соціальної справедливості. Таке право може принципово відрізнитися від існуючих стандартів демократичного врядування у контексті реалізації принципу соціальної держави. Тим більше встановлення пільг суперечить частині другій статті 24 Конституції України, котра закріплює на рівні принципу заборону будь-яких привілеїв.

2. Конституційний Суд України, реалізувавши положення пункту 4 статті 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» через тлумачення положень пункту 13.1 статті 13 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року № 1961-IV зі змінами, пішов хибним шляхом уконституювання радянської практики регулювання суспільних відносин у сфері соціальної політики, що суперечить принципу соціальної держави у контексті правової держави.

Зважаючи на тотальну етатизацію, характерну для колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі — СРСР), держава була єдиним суб'єктом соціальної політики. Причому соціальна сфера була цілковито підпорядкована політиці та ідеології, характерним для цього типу держави. Одним із основних методів регулювання суспільних відносин в СРСР, враховуючи відсутність громадянського суспільства, стала практика надання пільг та преференцій різним соціальним групам — від так званої творчої інтелігенції до різного роду соціальних аутсайдерів, причому у специфічному розумінні цих груп радянською державою. Слід звернути особливу увагу на той факт, що надання пільг одним групам здійснювалося за рахунок інших. Крім того, радянський підхід порушував фундаментальні принципи правової держави — рівності та заборони привілеїв. Принцип соціальної держави в контексті правової держави незалежно від того, яка модель при цьому реалізується — ліберально-демократична, консервативна чи соціал-демократична, передбачає надання соціальним аутсайдерам не пільг, а компенсацій та створення відповідних умов для реалізації суб'єктами цих груп конституційних прав і свобод з метою нівелювання несприятливих факторів, що обумовлюють існування такого роду груп. Суб'єкти, щодо яких діють встановлені державою компенсації, вже на власний розсуд використовують такі компенсації та спеціальні можливості для належної соціалізації. Саме цей підхід є засобом усунення соціальної нерівності, тоді як радянський, навпаки, є засобом встановлення системи фактичної соціальної нерівності, заснованої виключно на приматі певної ідеології та на соціально-захисній функції держави патерналістського типу. Причому і в СРСР, і значною мірою в сучасній Україні практично немає або значно обмежена основа дійсно соціальної держави будь-якого типу — стабілізаційно-адаптивна функція.

3. Отже, в конституційному зверненні не було дотримано принципової вимоги — констатувати можливе або еventуальне порушення конституційних прав та свобод. Конституційний Суд України проігнорував цей факт, відкриваючи провадження у справі, не дотримавшись таким чином вимог статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Рішення в цілому продукує та підтримує концептуальну невизначеність, характерну для правової системи України, що знаходить своє відображення у суперечності між фундаментальними принципами, покладеними в основу Конституції України, та механізмами реалізації конституційних норм у законодавстві, а це не відповідає завданню Конституційного Суду України, визначеному у статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» — гарантувати верховенство Конституції України.

Суддя Конституційного Суду України

І. СЛІДЕНКО

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Міністерства доходів і зборів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 3 Митного кодексу України у системному зв'язку з положеннями статті 14, частини третьої статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України, пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України

м. К и ї в
10 грудня 2014 року
№ 99-у/2014

Справа № 2-81/2014

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Саса Сергія Володимировича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича — доповідача,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Міністерства доходів і зборів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 3 Митного кодексу України у системному зв'язку з положеннями статті 14, частини третьої статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України, пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Тупицького О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання Міністерства доходів і зборів України з клопотанням дати офіційне тлумачення поло-

жень частини першої статті 3 Митного кодексу України у системному зв'язку з положеннями статті 14, частини третьої статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України, пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України в аспекті питання, «чи є зупинення дії рішення Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі підставою для звільнення/відміни суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності від виконання встановленого обов'язку», та витлумачити поняття «чинний нормативно-правовий акт».

Практичну необхідність в офіційній інтерпретації названих положень автор клопотання пояснює їх неоднозначним розумінням органами державної влади і суб'єктами господарювання та наголошує, що забезпечення однакового розуміння цих норм законодавства підвищить ефективність правового регулювання відносин, що виникають у процесі здійснення державної митної справи, попередить створення механізму, який може призвести до загрозливого імпорту товарів і заподіяння істотної шкоди національним виробникам.

Також у конституційному поданні стверджується, що при розгляді справ щодо відшкодування до бюджету антидемпінгового мита Вищий адміністративний суд України «неоднозначно застосовує поняття «чинний нормативно-правовий акт» і, як наслідок, робить різні правові висновки з порушеного питання», та на підтвердження цього долучаються копії ухвал Вищого адміністративного суду України від 7 листопада 2013 року та від 19 березня 2014 року.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 2 жовтня 2014 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі, виходить з такого.

2.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційне подання має містити правове обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні правового акта (його окремих положень) (пункт 4 частини другої статті 39); підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України (частина перша статті 93).

Зі змісту конституційного подання вбачається, що автор клопотання, звернувшись до Конституційного Суду України з проханням витлумачити поняття «чинний нормативно-правовий акт», не вказав, у якій правовій нормі міститься це поняття, тож предмет тлумачення є невизначеним.

Крім того, аналіз судових рішень, копії яких долучено до конституційного подання, дає підстави стверджувати, що положення частини першої статті 3 Митного кодексу України, статті 14 Кодексу адміністративного судочинства України та пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України в ухвалах Вищого адміністративного суду України не використовувалися, а частину третю статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України застосовано лише в ухвалі цього суду від 7 листопада 2013 року.

Конституційний Суд України вважає, що судові рішення не можуть розглядатися як такі, що підтверджують практичну необхідність в офіційному тлумаченні

положень Конституції України та законів України, якщо вони не застосовувалися у вказаних рішеннях.

Отже, автор клопотання не визначив предмета тлумачення та не навів правового обґрунтування практичної необхідності в офіційному тлумаченні положень частини першої статті 3 Митного кодексу України у системному зв'язку з положеннями статті 14, частини третьої статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України та пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

2.2. У Конституції України закріплено вичерпний перелік повноважень Конституційного Суду України, зокрема надання офіційного тлумачення Конституції України та законів України (статті 147, 150).

Аналіз конституційного подання вказує, що Міністерство доходів і зборів України, порушивши перед Конституційним Судом України питання стосовно дії в часі рішення Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі, намагається отримати роз'яснення щодо його застосування. Проте за правовою позицією Конституційного Суду України надання консультацій чи роз'яснень з приводу правозастосування не належить до його повноважень (Ухвала від 31 березня 2010 року № 15-у/2010).

Отже, невідомчість Конституційному Суду України питання, порушеного у конституційному поданні, є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі в цій частині згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В :

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Міністерства доходів і зборів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 3 Митного кодексу України у системному зв'язку з положеннями статті 14, частини третьої статті 117 Кодексу адміністративного судочинства України, пункту 37.3 статті 37 Податкового кодексу України на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом; невідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
громадянки Носової Ольги Володимирівни
щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 1268
Цивільного кодексу України

м. Київ
16 грудня 2014 року
№ 100-у/2014

Справа № 2-88/2014

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича — доповідача,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Литвінова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Саса Сергія Володимировича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Носової Ольги Володимирівни щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 1268 Цивільного кодексу України (далі — Кодекс).

Заслухавши суддю-доповідача Вдовіченка С. Л. та дослідивши матеріали конституційного звернення, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Громадянка Носова О. В. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини третьої статті 1268 Кодексу в аспекті питання, чи слід вважати «постійним проживанням разом із спадкодавцем реєстрацію спадкоємця на час відкриття спадщини у відповідному

житлі, або фактичне сумісне проживання спадкодавця та спадкоємця у відповідному житлі на час відкриття спадщини і ведення ними спільного господарства».

Необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень Кодексу автор клопотання обґрунтовує наявністю неоднакового їх застосування судами України, що призвело, як вважає Носова О. В., до порушення її права власності, гарантованого статтею 41 Конституції України.

До конституційного звернення долучено копії рішення Дзержинського районного суду міста Харкова від 26 жовтня 2011 року, ухвали апеляційного суду Харківської області від 28 грудня 2011 року, рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 червня 2012 року, ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 листопада 2012 року у справі, в якій Носова О. В. була стороною, та копії ухвал Верховного Суду України від 3 листопада 2010 року та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 січня 2011 року, від 12 березня 2012 року, від 3 квітня 2013 року.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 9 грудня 2014 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

2.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» в конституційному зверненні має зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України (пункт 4 частини другої статті 42); підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Під неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України слід розуміти різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала Конституційного Суду України від 12 травня 2010 року № 31-у/2010).

Аналіз конституційного звернення та доданих до нього судових рішень дає підстави для висновку, що положення частини третьої статті 1268 Кодексу, щодо яких автор клопотання просить дати офіційне тлумачення, були застосовані судами України за різних юридично значимих обставин.

У справі, в якій Носова О. В. є відповідачем, предметом судового розгляду було визнання недійсним заповіту та свідоцтва про право на спадщину, а також визнання права власності. В інших випадках суди розглядали справи щодо: визнання права власності на спадкове майно, встановлюючи факт своєчасності прийняття спадщини (ухвала Верховного Суду України від 3 листопада 2010 року); визначення додаткового строку для прийняття спадщини (ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 січня 2011 року); встановлення факту прийняття спадщини (ухвала Вищого спеціалізо-

ваного суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 березня 2012 року).

Крім того, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 3 квітня 2013 року, яку Носова О. В. долучила на підтвердження неоднозначного застосування положень частини третьої статті 1268 Кодексу, скасував рішення судів першої та апеляційної інстанції, а справу передав на новий розгляд. Конституційний Суд України виходить з того, що скасовані судові рішення не можуть братися до уваги для вирішення питання про неоднозначне застосування судами України окремих положень законів; врахування таких рішень фактично призвело б до перевірки правильності та законності прийнятих рішень у конкретній справі.

Таким чином, Носова О. В. не дотримала вимог пункту 4 частини другої статті 42, статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 цього закону — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

2.2. Відповідно до пункту 2 частини першої статті 150 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Зміст конституційного звернення та поставлене у ньому питання дає підстави для висновку, що автор клопотання просить дати консультацію щодо правозастосування вказаної норми Кодексу стосовно відносин, які виникли при здійсненні права на спадкування. Проте надання консультацій чи роз'яснень з питань правозастосування не належить до повноважень Конституційного Суду України (Ухвала Конституційного Суду України від 31 березня 2010 року № 15-у/2010).

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 150, 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Носової Ольги Володимирівни щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 1268 Цивільного кодексу України на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом, та невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Центр правової підтримки підприємництва «Бізнес і Право»» щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 43 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 55, частини восьмої статті 118 Конституції України, частини першої статті 21 Цивільного кодексу України

м. Київ
22 січня 2015 року
№ 1-у/2015

Справа № 2-4/2015

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича — доповідача,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шевчука Станіслава Володимировича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Центр правової підтримки підприємництва «Бізнес і Право»» щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 43 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586–XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 20–21, ст. 190) з наступними змінами у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 55, частини восьмої статті 118 Конституції України, частини першої статті 21 Цивільного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Мельника М. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Центр правової підтримки підприємництва «Бізнес і Право» (далі — Товариство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини третьої статті 43 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586–XIV з наступними змінами (далі — Закон) у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 55, частини восьмої статті 118 Конституції України, частини першої статті 21 Цивільного кодексу України в аспекті таких питань:

— «чи має право голова місцевої державної адміністрації скасовувати раніше прийняті незаконні ненормативні розпорядження (розпорядження індивідуальної дії) голови цієї ж місцевої державної адміністрації»;

— «чи мають право Президент України, Кабінет Міністрів України, голови місцевих державних адміністрацій вищого рівня та суд скасовувати незаконні ненормативні розпорядження (розпорядження індивідуальної дії) голів місцевих державних адміністрацій».

Відповідно до частини третьої статті 43 Закону розпорядження голови державної адміністрації, що суперечать Конституції України, законам України, рішенням Конституційного Суду України, іншим актам законодавства або є недоцільними, неекономними, неефективними за очікуваними чи фактичними результатами, скасовуються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, головою місцевої державної адміністрації вищого рівня або в судовому порядку.

На думку суб'єкта права на конституційне звернення, необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень Закону обумовлена неоднозначним їх застосуванням судами України при вирішенні справ щодо скасування розпоряджень голів місцевих державних адміністрацій, що призвело до порушення його прав на вільне володіння і користування власністю та на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб, закріплених у статтях 41, 55 Основного Закону України. На підтвердження цього до конституційного звернення долучено копії рішень судів загальної юрисдикції, зокрема у справах, у яких Товариство було стороною.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 25 грудня 2014 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі, виходить з такого.

2.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному зверненні зазначаються статті (окремі положення) Конституції України або Закону України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України, а також обґрунтування необхідності в їх офіційному тлумаченні (пункти 3, 4 частини другої статті 42); підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неодно-

значного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Враховуючи викладене, суб'єкт права на конституційне звернення повинен навести конкретні положення Конституції або законів України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України, вказавши, що в них є незрозумілим та потребує роз'яснення.

Аналіз конституційного звернення та долучених до нього матеріалів дає підстави для висновку, що Товариство, порушуючи питання щодо права Президента України, Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій вищого рівня та суду скасовувати ненормативні розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, не вказало, що саме у положеннях частини третьої статті 43 Закону є незрозумілим та потребує роз'яснення, а це унеможлиблює здійснення офіційної інтерпретації зазначених положень.

Крім того, суб'єкт права на конституційне звернення не навів фактів неоднозначного застосування положень частини третьої статті 43 Закону. Під неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України слід розуміти різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала Конституційного Суду України від 12 травня 2010 року № 31-у/2010).

У рішенні Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 серпня 2012 року, ухвалах Вищого адміністративного суду України від 22 травня 2012 року та від 20 березня 2014 року частину третю статті 43 Закону застосовано однозначно. Суди дійшли висновку, що голова місцевої державної адміністрації не може скасовувати власні ненормативні розпорядження.

У постанові Вищого адміністративного суду України від 15 травня 2012 року, на відміну від наведених судових рішень, вирішувалося питання щодо можливості скасування головою місцевої державної адміністрації власних ненормативних розпоряджень на підставі протесту прокурора.

Таким чином, суди приймали рішення за різних юридично значимих обставин, що не дає підстав для висновку про неоднозначне застосування ними положень частини третьої статті 43 Закону.

В ухвалі Вищого адміністративного суду України від 4 грудня 2012 року (якою залишено без змін постанову Київського окружного адміністративного суду від 22 грудня 2011 року та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 19 квітня 2012 року), ухвалі Вищого адміністративного суду України від 8 серпня 2013 року та рішенні апеляційного суду Київської області від 11 вересня 2014 року (яким скасовано рішення Обухівського районного суду Київської області від 16 червня 2014 року), прийнятих у справах, у яких Товариство було стороною, а також у постанові Київського апеляційного адміністративного суду від 21 травня 2013 року у справі за позовом іншої особи (якою скасовано постанову Київського окружного адміністративного суду від 19 лютого 2013 року) положення частини третьої статті 43 Закону не застосовувалися.

За правовою позицією Конституційного Суду України, якщо надані суб'єктом права на конституційне звернення матеріали свідчать про те, що відповідні поло-

ження Конституції або законів України у судових рішеннях не застосовувалися, то вони не можуть бути розглянуті Конституційним Судом України як такі, що підтверджують неоднозначне застосування цих положень судами України (ухвали від 26 жовтня 2011 року № 54-у/2011, від 24 листопада 2011 року № 59-у/2011).

Отже, Товариство не дотримало вимог статей 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 цього закону — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2.2. Конституція України містить вичерпний перелік повноважень Конституційного Суду України, зокрема надання офіційного тлумачення Конституції України та законів України (статті 147, 150).

Зі змісту конституційного звернення вбачається, що Товариство, звернувшись до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини третьої статті 43 Закону в аспекті порушених питань, фактично намагається отримати консультацію щодо права голови місцевої державної адміністрації скасовувати власні ненормативні розпорядження. Проте надання консультацій чи роз'яснень з приводу правозастосування не належить до повноважень Конституційного Суду України (Ухвала Конституційного Суду України від 31 березня 2010 року № 15-у/2010).

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Центр правової підтримки підприємництва «Бізнес і Право» щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 43 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586–XIV з наступними змінами у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 55, частини восьмої статті 118 Конституції України, частини першої статті 21 Цивільного кодексу України на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом; непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «Піреус Банк МКБ» щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини четвертої статті 105 Кодексу адміністративного судочинства України, абзаців другого, третього підпункту 1 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір»

м. К и ї в
27 січня 2015 року
№ 2-у/2015

Справа № 2-3/2015

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Саса Сергія Володимировича — доповідача,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «Піреус Банк МКБ» щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини четвертої статті 105 Кодексу адміністративного судочинства України, абзаців другого, третього підпункту 1 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 14, ст. 87) з наступними змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Саса С. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Публічне акціонерне товариство «Піреус Банк МКБ» (далі — Товариство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 1 частини четвертої статті 105 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс), абзаців другого, третього підпункту 1 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI з наступними змінами (далі — Закон) щодо розміру ставки судового збору за подання адміністративного позову про скасування або визнання нечинним рішення суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень.

Згідно з пунктом 1 частини четвертої статті 105 Кодексу адміністративний позов може містити вимоги про скасування або визнання нечинним рішення відповідача — суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень, а у підпункті 1 пункту 3 частини другої статті 4 Закону встановлено ставки судового збору за подання адміністративного позову майнового (абзац другий) та немайнового характеру (абзац третій).

На думку автора клопотання, необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень обумовлена їх неоднозначним застосуванням судами України, що призвело до порушення його конституційного права на судовий захист.

На підтвердження своєї позиції Товариство долучило до конституційного звернення копії ухвал окружного адміністративного суду міста Києва від 7 грудня 2011 року, від 13 грудня 2011 року, від 17 квітня 2012 року, від 1 липня 2014 року, Київського апеляційного адміністративного суду від 9 вересня 2014 року та Вищого адміністративного суду України від 23 вересня 2014 року.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 23 грудня 2014 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

2.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному зверненні зазначаються статті (окремі положення) Конституції України або Закону України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України, та обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України; підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (пункти 3, 4 частини другої статті 42, стаття 94).

Конституційний Суд України виходить з того, що ці положення обумовлюють необхідність визначення предмета тлумачення в контексті вимог конституційного звернення, тобто суб'єкт права на конституційне звернення повинен навести положення Конституції України або законів України, які неоднозначно застосова-

но судами України, іншими органами державної влади, обґрунтувавши необхідність їх офіційної інтерпретації Конституційним Судом України.

Зі змісту конституційного звернення вбачається, що Товариство, порушуючи питання щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини четвертої статті 105 Кодексу, абзаців другого, третього підпункту 1 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, не вказало, що саме в цих положеннях потребує офіційного роз'яснення.

Конституційний Суд України вважає, що невизначеність автором клопотання предмета тлумачення унеможливує здійснення офіційної інтерпретації зазначених положень Кодексу та Закону.

Таким чином, конституційне звернення не відповідає вимогам статей 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

2.2. У Конституції України визначено вичерпний перелік питань, що належать до повноважень Конституційного Суду України, зокрема офіційне тлумачення Конституції України та законів України (статті 147, 150).

Аналіз конституційного звернення та долучених до нього матеріалів дає підстави для висновку, що автор клопотання ставить питання щодо встановлення судом розміру судового збору за подання адміністративного позову про скасування рішення суб'єкта владних повноважень, тобто фактично прагне отримати від Конституційного Суду України консультацію з питань правозастосування.

За правовою позицією Конституційного Суду України офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності; правозастосовна діяльність полягає в індивідуалізації правових норм щодо конкретних суб'єктів і конкретних випадків, тобто в установленні фактичних обставин справи і підборі правових норм, які відповідають цим обставинам; проте надання консультацій чи роз'яснень щодо застосування правових норм до конкретного випадку не належить до повноважень Конституційного Суду України (Ухвала від 31 березня 2010 року № 15-у/2010).

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

у х в а л и в :

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «Піреус Банк МКБ» щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини четвертої статті 105 Кодексу адміністративного судочинства України, абзаців другого, третього підпункту 1

пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI з наступними змінами на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом; невідповідність Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України

Л. Бірюк

перший заступник керівника
Секретаріату Конституційного Суду України

У статті міститься аналіз доктринальної природи науково-експертного висновку, який готується в Управлінні правової експертизи Секретаріату Конституційного Суду України. Автор досліджує проблему сучасного визначення змісту науково-експертного висновку та його значення для практичної діяльності Конституційного Суду України.

Ключові слова: науково-експертний висновок, правова позиція, верховенство права, офіційне тлумачення.

Питання доктринального тлумачення, їх значення для теорії права, практичне використання під час застосування правових норм тривалий час є предметом наукової дискусії, якій присвячені напрацювання теоретиків права: С. Алексєєва, С. Боботова, Н. Варламова, І. Ільїна, Є. Євграфової, Н. Коркунова, В. Лазарева, Г. Мальцева, Г. Манова, В. Нерсесянца, П. Рабіновича, Г. Шершеневича та інших. Теорія і практика тлумачення Конституції і законів України досліджувалися у працях Ю. Власова, О. Зайчука, В. Погорілка, І. Сліденка, В. Тихого, П. Ткачука, Ю. Тодики, Ю. Шемшученка та інших.

Теоретико-правові знання є інструментом практичної діяльності Конституційного Суду України і забезпечують обґрунтування мотивувальної частини його рішень. Адже Конституційний Суд України є єдиним органом в державі, який здійснює конституційний контроль законодавчих норм та офіційне тлумачення Конституції і законів України через призму права. Те, що рішення Конституційного Суду, які є квінтесенцією його діяльності, мають ґрунтуватися на наукових дослідженнях, закладено як в Основному Законі України, так і в Законі України «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон).

Конституція України містить безліч положень, розкриття змісту яких базується на ґрунтовних наукових дослідженнях таких понять, як принцип верховенства права (частина перша статті 8), загальновизнані принципи міжнародного права (стаття 18) тощо. У свою чергу, сутність цих понять виявляється лише через призму доктринального тлумачення. Саме науковий аналіз дозволив сформувати правову позицію щодо обсягу і змісту прав людини та інші важливі правові позиції, які дають чітке розуміння відповідних норм Конституції України. Крім того, слід зауважити, що саме цей аспект може бути підставою для зміни правової позиції в майбутньому, оскільки наука не стоїть на місці. Якщо суспільство змінюється, то ці зміни стають об'єктом наукового дослідження, коли суспільство ставить собі

мету, то шляхи її досягнення є предметом вивчення науковців. Усі ці наукові дослідження впливають на суспільну свідомість і змінюють погляди людей на різні явища. У нашому контексті це відображається на розумінні тих чи інших правових явищ. Отже, є постійна необхідність з'ясовувати позиції науковців з питань, що досліджуються Конституційним Судом України.

Відповідно до статті 25 Закону суддя Конституційного Суду України має наукового консультанта, який є державним службовцем у межах третьої категорії посад державних службовців на загальнодержавному рівні. Тобто передбачається, що цю посаду обіймає висококваліфікований фахівець-юрист, який опрацьовує доктринальні позиції і застосовує їх для підготовки проекту рішення Конституційного Суду України. Крім того, Закон передбачає і наявність апарату Конституційного Суду — Секретаріату, який здійснює науково-експертне забезпечення його діяльності.

Законом також передбачено, що суддя-доповідач, колегія суддів, Конституційний Суд України мають право витребувати від установ, організацій та посадових осіб необхідну інформацію з питань, що готуються до розгляду. Судді-доповідачі у справах цим правом активно користуються. Майже у кожній розглядуваній справі суддя звертався до провідних наукових установ щодо висловлення позиції з того чи іншого питання. У рішеннях Конституційного Суду України є пункт, в якому про це зазначається. У попередніх рішеннях коротко повідомлялося про відповідні доктринальні позиції, зараз лише інформується про такі запити. Однак такі позиції мають вплив на внутрішнє переконання судді, їх підшивають до справи, про них повідомляється на відкритій частині розгляду справи.

На переконання автора, в основі правових позицій у рішеннях Конституційного Суду України є доктринальне тлумачення. Це стосується як визначення конституційних принципів, так і принципів права, інших теоретичних складових. Хоча при цьому Конституційний Суд України досить обережно підходить до озвучення тієї чи іншої наукової позиції, застосовуючи звороти: «аналіз сучасної конституційної практики демократичних держав свідчить», «аналіз конституцій сучасних демократичних держав дає підстави стверджувати», «конституційні теорія і практика оперують поняттям», «у загальновизнаному розумінні» тощо.

Метою цієї статті є дослідження науково-експертного висновку, який готується в Управлінні правової експертизи Секретаріату Конституційного Суду України.

Відповідно до статті 30 Закону питання провадження у справах та діяльності Конституційного Суду України, його Секретаріату, порядок діловодства, правила внутрішнього розпорядку визначаються Конституцією України, Законом та актами Конституційного Суду України, що встановлюють порядок організації його внутрішньої роботи.

Законодавче регулювання роботи Конституційного Суду України передбачає, що Секретаріат здійснює, зокрема, науково-експертне та інформаційно-довідкове забезпечення його діяльності (частина перша статті 32 Закону). Відповідно до повноважень, визначених положеннями пункту 1 § 13 Регламенту Конституційного Суду України, суддя-доповідач у справі направляє конституційні подання, конституційні звернення Управлінню правової експертизи Секретаріату Конституційного Суду України для підготовки науково-експертного висновку у визначений строк. За необхідності цей строк може бути продовжений суддею-доповідачем.

Методологія написання такого висновку має забезпечити надання відповіді виходячи з аналізу окремих (одиночних) елементів того чи іншого правового феномену та їх системного аналізу. Безумовно, потрібно враховувати і той факт, що кожна норма є частиною правової системи та пов'язана з іншими нормами права. Правові норми мають свій генезис, знання про який також використовується під час тлумачення¹. Тлумачення правової норми дає змогу з'ясувати, чи застосовується вона до конкретного випадку, конкретної людини. Підведення під одиничне загального є неможливим без роз'яснення останнього².

Підготовка науково-експертного висновку є складовою науково-експертного забезпечення діяльності Конституційного Суду України. Рішення про необхідність направлення конституційного подання або конституційного звернення до Управління правової експертизи для підготовки науково-експертного висновку суддя-доповідач приймає самостійно. На відміну від призначення експертизи в справі або залучення експертів, що передбачено статтею 54 Закону, таке рішення не потребує прийняття процесуального акта колегіально Конституційним Судом України чи однією з колегій суддів.

Науково-експертний висновок є внутрішнім документом, що готується фахівцями Секретаріату Конституційного Суду України виключно для внутрішнього користування суддями у процесі підготовки справи до розгляду та самого розгляду справи на засіданні колегії суддів чи пленарному засіданні Конституційного Суду України. За усталеною практикою такий висновок може бути підготовлено як на стадії вирішення колегією суддів або Конституційним Судом України питання про відкриття конституційного провадження у справі, так і після відкриття конституційного провадження у справі.

Зважаючи на складність проблеми, порушеної у конституційному поданні чи конституційному зверненні, або ж на обсяг нормативної бази, на якій воно ґрунтується, суддя-доповідач у своєму дорученні, як правило, визначає межі такого аналізу:

1) чи охоплює підготовка науково-експертного висновку виключно аналіз цієї проблеми та надання відповідей на порушені у конституційному поданні або конституційному зверненні питання;

2) чи є необхідним проведення додаткових досліджень в аспекті порушених питань;

3) чи потребують дослідження інші питання матеріального або процесуального характеру, пов'язані з вирішенням порушеної проблеми чи конкретизацією питань, відповіді на які мають бути викладені у науково-експертному висновку.

У процесі підготовки до розгляду справ щодо відповідності законів, інших нормативно-правових актів Конституції України, щодо офіційного тлумачення положень Конституції або законів України суддя-доповідач може доручити Управлінню правової експертизи з'ясувати, чи є доктринальні тлумачення або обґрунтовані позиції науковців з порушених у конституційному поданні, конституційному звер-

¹ Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія. — Х. : Факт, 2001. — С. 35.

² Ильин И. А. Теория государства и права / под. ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — С. 119.

ненні питань. Також суддя-доповідач може зазначити, на яких способах тлумачення слід акцентувати у науково-експертному висновку.

З метою об'єктивного аналізу існуючих теоретико-правових підходів або окремих понять та визначень, які в них містяться, у висновку викладаються різні бачення науковців з тієї чи іншої проблеми, тобто основою висновку є доктрина правової науки, яка позначає соціальне значення вирішуваної проблеми. В основній частині аналізуються порушені у клопотанні та/або дорученні судді-доповідача питання, положення Конституції України, законів України, підзаконних актів (якщо є потреба), досліджується практика Конституційного Суду України у вирішенні відповідних питань і міжнародні стандарти, викладаються правові позиції Конституційного Суду України тощо; наводяться позиції науковців, юристів-практиків; визначаються можливі підходи до вирішення проблеми, даються висновки з питань, порушених суб'єктом звернення та/або суддею-доповідачем у справі.

У цій частині висновку може йтися також про відповідність клопотання вимогам Закону, про наявність зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектів, що стосуються порушених у клопотанні питань, та їх проходження.

У загальних висновках чітко та стисло викладаються результати проведених досліджень. Може бути зазначено про підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі або про припинення конституційного провадження.

Науково-експертний висновок складається з дотриманням логіки викладення, принципу об'єктивності при подачі матеріалів, обґрунтованості при визначенні підходів до вирішення питання.

Отже, науково-експертний висновок — це розширена, ґрунтовна письмова відповідь на спірні, складні питання щодо наявності суперечностей між нормами Конституції України і нормами, які містяться в законах та інших правових актах Верховної Ради України, актах Президента України, актах Кабінету Міністрів України, правових актах Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також щодо можливої офіційної інтерпретації конституційних та законодавчих норм. Мета підготовки такого висновку — допомогти суддям Конституційного Суду України всебічно ознайомитися з проблематикою, порушеною у конституційному поданні (конституційному зверненні), та шляхами її вирішення, виведеними на базі вивчення й узагальнення існуючих доктринальних підходів.

Науково-експертний висновок є допоміжним інформаційно-аналітичним документом Управління правової експертизи, в якому фахівці повинні представити переконливі і логічні висновки суддям, надавши повний аналіз чинного національного законодавства та існуючої судової практики, міжнародного законодавства та практики Європейського суду з прав людини, всебічно висвітливши наукові доктринальні підходи, які можуть бути покладені в основу вирішення порушеного у конституційному поданні (конституційному зверненні) питання. Інформація, аргументація, логічні конструкції, наведені у науково-експертному висновку, на розсуд суддів можуть бути використані при підготовці тексту рішення, висновку, ухвали.

Висновок виконує дорадчу функцію і містить інформацію щодо вирішення питання відповідності Конституції України тих чи інших положень, а також теоретико-правове обґрунтування понять, що використовуються у нормативно-правових актах. Для підготовки такого обґрунтування застосовується інструментарій

теорії права, тобто методи і способи тлумачення, визначені у науковій літературі. Крім того, дослідження питань, порушених у конституційному поданні чи зверненні, здійснюється шляхом порівняльного аналізу права інших країн. Адже результатом цього має бути виконання соціального призначення інтерпретації, а саме забезпечення правильного однозначного (уніфікованого) розуміння змісту юридичної норми всіма, хто її застосовує чи реалізовує¹.

Соціальне призначення рішень Конституційного Суду України — забезпечити правове застосування Основного Закону України та прийнятих на його виконання законів України, а питання превентивного чи наступного контролю врешті-решт полягає у здійсненні тлумачення норми права. Зазначений процес є особливим видом правової діяльності Конституційного Суду України, інших органів державної влади, інших суб'єктів права, спрямований на охорону Основного Закону України, забезпечення стабільності конституційного устрою, гарантування прав людини і громадянина, реалізацію всіх форм права, попередження правопорушень, розв'язання правових колізій². Тлумачення Конституції і законів України відбувається на визначених концептуальних основах, якими, на думку Ю. Тодики, є прийоми і способи, апробовані в науці і практиці. В основу існуючих концепцій тлумачення права покладено юридичний догмат волі, що залишається наріжним каменем вітчизняної доктрини. Традиційно вітчизняна теорія тлумачення і практика правозастосування акцентує на необхідності роз'яснення волі конституційного (або звичайного) законодавця чи волі та смислу самої Конституції (звичайного закону)³. Практичне використання у науково-експертному висновку прийомів і способів, апробованих наукою і практикою при виробленні тієї чи іншої концепції, характеризує процес їх опрацювання як своєрідне доктринальне тлумачення, якому притаманні загальні критерії, що застосовуються у зазначеному виді тлумачення, а також висновки, які будуть його результатом.

Так, у науково-експертному висновку використовується концепція наукової думки про те⁴, що тлумачення норм права:

- не містить самостійних норм права;
- встановлює зміст і сферу дії акта, що тлумачиться, права і обов'язки суб'єктів права;
- вказує на те, як зміна умов і поява нових фактів впливають на застосування норми права;
- як правило, не має самостійного значення стосовно акта, що тлумачиться, і функціонує паралельно з ним. Зі скасуванням (змінною) акта скасовується (змінюється) нормативне тлумачення.

¹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посіб. — 5-те вид., зі змінами. — К. : Атіка, 2001. — С. 142.

² Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія. — Х. : Факт, 2001. — С. 31.

³ Там само. — С. 33.

⁴ Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права : навч.-метод. посіб. / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2008. — С. 200; Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) : навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заець, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко, С. В. Бобровник ; МОН України. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 268.

Як зазначає А. Осипов, процес тлумачення складається зі з'ясування інтерпретатором змісту правової норми (гносеологічна природа), роз'яснення сенсу й змісту правового припису всім зацікавленим особам, що є необхідною умовою реалізації права у всіх формах: дотримання, виконання й використання¹. З'ясування характеризується внутрішнім інтелектуальним процесом суб'єкта щодо встановлення змісту правової норми, що не виходить за межі його свідомості (з'ясування змісту норми для себе), тоді як роз'яснення — це з'ясування змісту правової норми для інших осіб (виражене назовні вербально чи письмово). До видів з'ясування правових норм відносять виявлення співвідношення між текстуальним виразом норми та її дійсним змістом (тлумачення норми права за обсягом). Результатом тлумачення має бути однозначність і чіткість змісту норми права. Особливістю такого тлумачення є його поєднання з остаточним результатом розуміння і роз'яснення змісту правових норм, від чого залежить практичний ефект тлумачення. За обсягом тлумачення поділяють на буквальне (адекватне), коли дійсний зміст правової норми розуміється у повній відповідності до її текстуального змісту; розширене, коли дійсний зміст закону розуміється ширше за його буквальний текстуальний вираз; та обмежувальне, коли дійсний зміст закону розуміється вужче за його текстуальний вираз².

Ю. Власов зазначає, що поняття тлумачення норм права включає дві складові: з'ясування дійсного змісту правових норм та його наступне роз'яснення іншим особам³.

Практика реалізації правових норм свідчить, що їх доктринальне тлумачення здійснюється шляхом використання певних наукових доробок, результатів дослідження конкретних проблем права і держави. Їх особливість полягає у тому, що вони нібито безпосередньо не стосуються тлумачення конкретних норм права (закону), разом з тим описані в таких дослідженнях правові та державні явища і сформульовані у них висновки можуть сприяти з'ясуванню дійсного змісту правових норм (закону), а отже, подоланню неоднозначного розуміння їх смислу і змісту⁴.

Як передумова правозастосування тлумачення має відповісти на низку запитань: передумова чого, передумова для чого, передумова до чого, яка передумова? Закони змінюються і пристосовуються до нових умов не в процесі їх тлумачення і застосування, а в установленому порядку самим законодавцем. Виходячи з усвідомлення змісту і соціального призначення правової норми інтерпретатор досліджує саму норму, її правові зв'язки (взаємовідносини з іншими юридичними приписами і правовими принципами), її правові зв'язки з іншими суспільними явищами⁵.

¹ Теорія держави і права: курс лекцій / за ред. Н. І. Матузова, А. В. Малько. — 2-ге вид., переробл. і допов. — М. : Юристь, 2001. — С. 479.

² *Балинська О. М.* Проблеми теорії держави і права : навч.-метод. посіб. / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2008. — С. 201–202.

³ *Власов Ю. Л.* Проблеми тлумачення норм права : монографія / Ю. Л. Власов ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2001. — С. 32–33.

⁴ *Євграфова Є.* Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євграфова // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 2. — С. 40–51.

⁵ Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції) : навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко, С. В. Бобровник ; МОН України. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 269–271.

Використання у науково-експертних висновках науково-теоретичних напрацювань науковців дає підстави стверджувати, що за своєю природою такий висновок тяжіє до доктринального, хоча його обґрунтування може в подальшому бути підґрунтям для рішень Конституційного Суду України, що мають статус офіційних. Обґрунтування певних теоретико-правових феноменів у конкретній ситуації впливає на формування мотивації рішень.

У процесі тлумачення інтерпретатор міркує, робить умовиводи, спираючись на одні знання, виводить інші, що відображають норми права. У цьому процесі поєднуються глибокі юридичні знання і досвід, правова культура і юридичне мистецтво. Тому діяльність, яку нерідко називають юридичним аналізом, по суті є юридичним тлумаченням¹. Подібний елемент методологічного підходу використовується під час підготовки науково-експертного висновку. Адже науково-експертний висновок, будучи інформаційно-аналітичним документом, у якому стисло викладається суть клопотання, його правове обґрунтування, зазначається про його відповідність вимогам Закону, наводяться позиції науковців, юристів-практиків, визначаються можливі підходи до вирішення проблеми, містить висновок/висновки з питань, порушених суб'єктом звернення, суддею-доповідачем у справі. Крім того, науково-експертний висновок може містити додатки у вигляді довідок (зокрема інформаційно-аналітичних щодо законодавства зарубіжних країн, практики органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн тощо), порівняльних таблиць, витягів із Конституції України, законів України, узагальнень правових позицій, практики Конституційного Суду України, аналізу апробованих наукових концепцій тощо. Таким чином, науково-експертний висновок має доктринальний характер і виконує допоміжну функцію для мотивації рішень Конституційного Суду України.

Бирюк Л. *Научно-экспертное заключение как способ применения доктринального толкования в решениях Конституционного Суда Украины.* В статье анализируется доктринальная природа научно-экспертного заключения, которое готовится Управлением правовой экспертизы Секретариата Конституционного Суда Украины. Автор исследует проблему современного определения содержания научно-экспертного заключения и его значение для практической деятельности Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: научно-экспертное заключение, правовая позиция, верховенство права, официальное толкование.

Biriuk L. *Research and Expert Opinion as a Means of the Application of Doctrinal Interpretation in the Decisions of the Constitutional Court of Ukraine.* The article contains an analysis of the doctrinal nature of research and expert opinion drafted in the Directorate of Legal Expertise of the Secretariat of the Constitutional Court of Ukraine. The author examines the problem of modern determination of the content of research and expert opinion and its role in the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: research and expert opinion, legal position, the rule of law, official interpretation.

¹ Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999. — С. 127.

Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції

В. Скомороха

суддя Конституційного Суду України у відставці,
Голова Конституційного Суду України 1999–2002 років,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

У статті досліджується поняття судового конституціоналізму в аспекті співвідношення конституційної юриспруденції та юриспруденції Європейського суду з прав людини. Автор аналізує правову природу актів Конституційного Суду України, його роль і місце в загальнодержавному механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини, судовий конституціоналізм, конституційний контроль, прецедент.

Судовий конституціоналізм починається насамперед із сутнісних характеристик конституції та призначення конституційної юстиції. Конституція України 28 червня 1996 року вперше у вітчизняній історії визнала право кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (частина четверта статті 55).

На цій юридичній підставі, а також у зв'язку з приєднанням України до Статуту Ради Європи і визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ)¹ сформувалася практика ЄСПЛ у справах проти України (лише про порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод² (далі — Конвенція) йдеться у понад 200 рішеннях ЄСПЛ) та виник значний науковий інтерес щодо інтеграції Конвенції у правове поле пострадянських країн. Так, суддя Конституційного Суду України у відставці В. Кампо констатує вирішальну роль принципу верховенства права у формуванні реального новодемократичного

¹ Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 38. — Ст. 287; Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — Ст. 263.

² *Мартиненко П.* Місце і роль Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року в конституційно-правовому механізмі України; *Скомороха В.* Конституційна юрисдикція в Україні: сучасність і перспективи розвитку : матеріали наук.-практ. конф. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 13–20, 116–127; *Федик С.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2002.

конституціоналізму та конституалізацію певних відносин конституційними судами через формування правових позицій, прецедентів¹.

Професор Регенсбурзького університету Р. Арнольд підкреслює відмінну рису сучасного європейського конституціоналізму — посилення значення прав людини та розвиток інституту конституційного правосуддя, основним завданням якого є захист конституції, особливо прав, гарантованих нею, у тому числі від посягань з боку законодавця².

Суддя Конституційного Суду Російської Федерації М. Бондар наголошує на вирішальній ролі судового органу конституційного контролю у формуванні та утвердженні основ судового конституціоналізму і визначає його як особливий політико-правовий режим судового забезпечення верховенства права і прямої дії конституції, безумовного судово-правового гарантування конституційних цінностей на основі балансу влади і свободи, приватних і публічних інтересів, єдності соціокультурних та нормативних правових факторів конституалізації економічного, соціального, політичного розвитку демократичної, правової держави³.

Вплив Конституційного Суду України на розвиток конституціоналізму здійснюється шляхом реалізації завдань і здійснення ним своїх повноважень. Становлення демократичних держав на пострадянському просторі зумовило необхідність звернення до загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, зокрема тих, які стосуються прав і свобод людини, для використання їх як засадничих орієнтирів, що визначають зміст і спрямованість національних правових систем⁴.

Багато українських авторів досліджують питання прецедентної природи рішень ЄСПЛ щодо розсуду держави у разі застосування Конвенції, розбіжностей між правовими позиціями Конституційного Суду України та ЄСПЛ тощо⁵.

На нашу думку, основні із зазначених проблем вирішує Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV⁶. Зауваження викликає хіба що положення статті 17 згаданого закону щодо застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права. Адже відповідно до положень статті 9 Конституції

¹ Кампо В. Конституціоналізація зовнішніх відносин України: євроінтеграційний аспект // Вісник Конституційного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 50–61.

² Арнольд Р. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і наслідки цього кроку для ситуації в галузі основних прав у Європі // Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу. — К.: Логос, 2011. — С. 84–89.

³ Бондарь Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия. — М.: ИНФРА-М: НОРМА, 2011. — С. 118.

⁴ Детальніше див.: Скомороха В. Вплив конституційної юстиції на розвиток українського конституціоналізму // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція. — Одеса: Юрид. літ., 2001. — С. 27–34.

⁵ Пришляк М. Ю. До характеристики прецедентної природи рішень Європейського суду з прав людини; Рісний М. До питання про розсуд держави при застосуванні Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Актуальні проблеми політики. — Одеса: Юрид. літ., 2002. — Вип. 13–14. — С. 291–300.

⁶ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — Ст. 260.

України частиною національного законодавства є лише Європейська конвенція з прав людини, у якій не йдеться про судову практику.

Зазначимо, що на відміну від Основного Закону України частина четверта статті 17 Конституції Російської Федерації визнає складовою частиною її правової системи загально визнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори. Це положення є підставою для застосування норм міжнародного права російськими правозастосовними органами в межах їх компетенції. Так, умови застосування міжнародних договорів у арбітражному процесі регламентовано Постановою Пленуму Вищого Арбітражного Суду Російської Федерації від 11 липня 1999 року (далі — ВАС РФ)⁷.

Конституційний Суд Російської Федерації визнав за ВАС РФ право давати абстрактне тлумачення застосованих арбітражними судами норм права і формувати відповідні правові позиції, тим самим підтримав застосування елементів прецедентного права. За таких умов вкотре постала проблема відсутності механізму оскарження постанов пленумів вищих судів. Зазначимо, що Конституційний Суд Латвійської Республіки ще у 2002 році визнав неконституційним право Пленуму Верховного Суду Латвійської Республіки видавати обов'язкові роз'яснення щодо застосування законів, пославшись на порушення принципу поділу влади та незалежності суддів. Ця проблема є надто важливою для судової системи України, оскільки роз'яснення Пленуму Вищого спеціалізованого суду з питань застосування судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції та інформаційні листи з цих питань ніким не контролюються. На нашу думку, такими повноваженнями треба наділити Конституційний Суд України, який здійснював би судовий конституційний контроль за судовими актами щодо застосування законодавства, а право переглядати справи варто повернути Пленуму Верховного Суду України. Прикметно, що запровадження в Україні судового прецеденту С. Ківалов пов'язує з приписами частини другої статті 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року щодо повноважень Верховного Суду України та статей 455 і 456 Кримінального процесуального кодексу України про обов'язковість для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України висновків Верховного Суду України, викладених у його ухвалах про задоволення заяви про перегляд судового рішення (частина друга статті 455) або про відмову у задоволенні заяви (частина друга статті 456). Що ж до рекомендаційних роз'яснень вищих спеціалізованих судів України судам нижчого рівня з питань застосування законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції та узагальнень рішень ЄСПЛ щодо України, на підставі яких вони можуть надавати конкретні рекомендаційні роз'яснення з питань застосування норм Конвенції та практики ЄСПЛ при вирішенні судових справ, то вони, за твердженням С. Ківалова, в результаті повинні привести до створення певного каталогу правових позицій ЄСПЛ, адаптованих для застосування судами України⁸.

⁷ Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — 1999. — № 8.

⁸ Ківалов С. Роль верховних судів держав — учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем // Право України. — 2012. — № 11–12. — С. 63–72.

Зауважимо, що ні наведені С. Ківаловим положення частини першої статті 458 Кримінального процесуального кодексу України стосовно обов'язковості судових рішень Верховного Суду України, ні доповнення процесуальних кодексів України приписами, які передбачають обов'язок суду першої інстанції при застосуванні тієї чи іншої норми матеріального права враховувати позицію Верховного Суду України, викладену в його рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд рішень у зв'язку з неоднаковим застосуванням одних і тих самих норм матеріального права¹, не дають підстав розглядати рішення Верховного Суду України як прецедент у його класичному значенні. Нагадаємо, що прецедентом є рішення суду у конкретній справі, яке є взірцем при розгляді аналогічних справ². Натомість відповідно до частин другої та третьої статті 455 Кримінального процесуального кодексу України поряд з іншими діями (зміна чи ухвалення нового рішення) при задоволенні заяви Верховний Суд України може направити справу на новий судовий розгляд. Отже, у зазначених випадках Верховний Суд України виступає у ролі «проміжної ланки», на чому наголошують Я. Романюк та І. Бейцун, оскільки правові висновки Верховного Суду України, які мають обов'язковий характер, повинні міститися в остаточних судових рішеннях у справі³.

У разі відмови Верховного Суду України в задоволенні заяви у зв'язку з правильним застосуванням судом касаційної інстанції норми закону і невідповідності обставин, які стали підставою для перегляду справи, мотивувальна частина ухвали про відмову має містити аргументацію відсутності підстав, а резолютивна — суть рішення про відмову в задоволенні вимог заявника. Положення частини другої статті 456 Кримінального процесуального кодексу України про те, що в резолютивній частині ухвали має пояснюватись, як саме застосовувати відповідну норму закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, на наше переконання, є зайвим, оскільки обґрунтування (правильність застосування) здійснюється у мотивувальній частині ухвали. До того ж це положення може утворити правову невизначеність, оскільки у резолютивній частині рішення офіційно тлумачить Конституцію та закони України лише Конституційний Суд України. Його рішення є офіційним делегованим тлумаченням, яке здійснюється з метою або визначення конституційності певних юридичних норм, або ж запровадження однозначного розуміння останніх. Ці рішення виступають своєрідним еталоном для вирішення наступних справ, у яких застосовуватимуться інтерпретовані Конституційним Судом України юридичні норми⁴.

Тому твердження, що акти Конституційного Суду України не є нормативно-правовими, а швидше за все — постановлювально-роз'яснювальними, тобто

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI.

² Конституционное право : энциклопедический словарь / отв. ред. и руковод. авт. кол. С. А. Авакьян. — М. : ИНФРА-М: НОРМА. — М., 2001. — С. 484.

³ Романюк Я., Бейцун І. Правова природа обов'язковості рішень Верховного Суду України та вдосконалення механізму забезпечення єдності судової практики // Право України. — 2012. — № 5. — С. 132.

⁴ Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2002. — С. 16.

такими, що на підставі змісту та обсягу правової норми визначають її конституційний статус¹, на нашу думку, є дискусійним.

Як вважає В. Тихий, рішення Конституційного Суду України про нормативне тлумачення — це інтерпретаційний акт. Воно має нормативний зміст, оскільки містить норми-роз'яснення, але не є нормативно-правовим актом. Адже головною функцією останніх є встановлення нових норм права або відміна чи зміна раніше діючих. Такої функції рішення Конституційного Суду України про нормативне тлумачення не мають².

На думку М. Тесленко, та обставина, що акти Конституційного Суду України, в яких сформульовано правові позиції розуміння Конституції і законів України, підлягають обов'язковому єдиному реєстру нормативних актів і їх офіційному опублікуванню, дозволяє говорити про їх нормативність, прецедентний характер, а також про те, що вони є джерелом права³.

Академік В. Тацій стверджує, що у своїй поточній роботі Конституційний Суд України досить часто ухвалює рішення, якими фактично створюються нові норми, ліквідуються прогалини та усуваються колізії⁴.

Цікавою є думка Ж. Овсепян про те, що особлива юридична сила рішень конституційних судів, котра відрізняє їх від актів загальних та інших судових органів і зближує з актами законодавства, визначена тим, що рішенням органів конституційного контролю у конкретних справах надається характер юридичного прецеденту, тобто нормативна якість⁵.

Визнаючи ту чи іншу норму неконституційною, Конституційний Суд України позбавляє її юридичної сили. Ці акти або їх окремі положення оголошуються нечинними і втрачають чинність від дня прийняття рішення про неконституційність (частина друга статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України»). З цього випливає, що відповідне рішення органу конституційної юрисдикції не позбавлене властивостей нормативного акта, спрямованого, як відомо, на встановлення, зміну чи скасування правових норм або зміну сфери їх дії.

За умов зближення континентального та загального права одне й те саме явище — судове рішення — має різні найменування: судова практика і судовий прецедент. При цьому лише нормативно-правовий прецедент може бути джерелом права, оскільки він містить норму чи принцип права, має обов'язковий характер та поширюється на коло суб'єктів у аналогічній справі, має письмову

¹ Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні: монографія. — К.: Логос, 2012.

² Тихий В. П. Правотлумачення Конституційним Судом України та правова природа його рішень // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 1. — С. 67.

³ Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине: монография. — К., 2001. — С. 260.

⁴ Тацій В. Я. Конституційний Суд України — гарант стабільності і конституційного ладу, захисту прав людини і громадянина // Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу. — К.: Логос, 2011. — С. 36.

⁵ Овсепян Ж. И. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. — Ростов н/Д, 1992. — С. 285.

зовнішню форму вираження, спрямований на забезпечення цілісної правової регламентації¹.

Очевидно, з цього питання має визначитися Конституційний Суд України. Зауважимо, що вимоги забезпечення єдності судової практики вступають у колізію з конституційним приписом щодо незалежності судді (частина перша статті 129 Основного Закону України: «Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону»). Отже, судді зв'язані лише законом, а не судовою практикою вищих судів.

Конституційний Суд Республіки Словенія ще у 2002 році ухвалив рішення про правову силу правових позицій, зазначивши, що потреба в однаковому ухваленні рішень в однакових випадках виникає з конституційного принципу рівноправного застосування закону, яке гарантує право на однаковий захист прав.

Досліджуючи співвідношення конституційної юриспруденції та юриспруденції ЄСПЛ, В. Мармазов відзначає його важливу роль у юридичній регламентації, спрямованій на встановлення високих стандартів у галузі захисту прав людини, у створенні системи юриспруденції. Така взаємна діяльність у галузі захисту прав людини забезпечує існування та впровадження єдиних європейських стандартів захисту прав людини, створюючи і забезпечуючи існування єдиного європейського публічного порядку в галузі прав людини².

У зв'язку з дослідженням порушеної проблеми виникає необхідність хоча б короткого наукового аналізу бачення українськими конституціоналістами ролі й місця органу конституційної юрисдикції в ефективному захисті прав і свобод людини.

Так, у монографічному дослідженні конституційного контролю І. Сліденка стверджується, що одним із ключових елементів впровадження конституціоналізму, без сумніву, є конституційний контроль, і це підтверджує досвід демократичної модернізації. Однією з генеральних цілей цієї інституції є захист прав і свобод особи.

Стосовно гарантування прав і свобод І. Сліденко робить висновок, що незважаючи на відсутність спеціалізованих форм їх захисту, Конституційний Суд України в силу іманентної функціональності гарантував як загальні питання, пов'язані з функціонуванням прав та свобод, так і окремі права та свободи. Водночас стверджується, що одна з основних причин, яка перешкоджає запровадженню контролю взагалі і конституційного поряд із законодавчою чи виконавчою владою зокрема, є допоміжна спрямованість цієї функції, що виявляється у процесуальному характері як самого контролю, так і його інструментів. Конституційний контроль, по суті, є інструментом, що згладжує суперечності між класичними владами або в системі законодавства.

Ця проблематика не є новою. Свого часу М. Савчин дійшов висновку, що оскільки основне навантаження із захисту основних прав і свобод лежить на судах загальної юрисдикції, Конституційний Суд України виступає субсидіарним (додатковим) інститутом у механізмі правового захисту.

¹ Луць Л. Уніфікація судової практики — важливий засіб забезпечення належного правосуддя // Право України. — 2012. — № 11–12. — С. 144–149.

² Мармазов В. Співвідношення конституційної юриспруденції та юриспруденції Європейського суду з прав людини // Актуальні проблеми конституційної юрисдикції: сучасність і перспективи розвитку. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 128–131.

Інші дослідники конституційного контролю в Україні стверджують, що Конституційний Суд України: є важливим інститутом у механізмі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина (П. Волвенко); посідає одне з провідних місць у механізмі захисту основних прав і свобод людини (А. Ткачук); правова охорона Конституції України здійснюється насамперед для забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, реальної реалізації конституційних положень у суспільні відносини та запобігання і припинення їх порушень. Саме судовий конституційний контроль є визначальним елементом механізму правової охорони (І. Корейба).

Проаналізувавши діяльність Конституційного Суду України щодо захисту прав і свобод, О. Кравченко підсумувала, що така діяльність здійснюється шляхом вирішення справ про конституційність законів, інших нормативних правових актів органів державної влади, тлумачення норм Конституції та законів, результатом якої є їх скасування, за умови їх невідповідності Конституції, та відновлення прав і свобод, гарантованих Конституцією, або уточнення позиції законодавця, вираженої в нормах, що тлумачаться, сприяючи таким чином їх належній реалізації¹.

Враховуючи обмежений обсяг публікації, а тому не маючи можливості детально обґрунтувати заперечення думок наведених авторів щодо допоміжної функції, субсидіарності інституту конституційного контролю в механізмі захисту основних прав і свобод, пошлемося лише на кілька рішень Конституційного Суду України: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99, Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г. П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 року № 6-зп/97, Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001. Тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України щодо

¹ Сліденко І. Д. Феноменологія конституційного контролю. Генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних, синергетичних аспектів : монографія. — К. : Істина, 2010. — С. 38, 76, 228, 288; Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2003. — С. 8; Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2006. — С. 3; Ткачук А. П. Конституційний Суд у механізмі захисту основних прав і свобод людини: модельний підхід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2012. — С. 15; Корейба І. В. Конституційний Суд України в системі органів правової охорони Конституції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2011. — С. 14; Кравченко О. О. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2011. — С. 15.

завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій треба розуміти так, що організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене статтею 39 Конституції України право громадян, а мають слугувати його гарантією і водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів, демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей. Визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо згідно з цим Рішенням підлягає законодавчому врегулюванню. Зазначимо, що відповідного закону з цього питання донині не прийнято. Натомість після відомого демонтажу паркану перед парламентом працівники міліції забороняли прохід громадянам уздовж паркану від оглядового майданчика до вул. Грушевського. Отже, рішення Конституційного Суду України недостатньо — потрібна політична воля для його реалізації. На наше переконання, не може бути допоміжною (субсидіарною) функцією діяльність органу, який дає конституційну оцінку державно-владній діяльності парламенту, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, визнає їх правові акти неконституційними (стаття 61 Закону України «Про Конституційний Суд України»), забезпечує непорушність існуючих конституційних прав і свобод при внесенні змін до Конституції України, а також захищає основні права і свободи від їх обмеження, звуження змісту чи обсягу при прийнятті нових законів чи внесенні змін до чинних.

Нелогічним було б включити до тексту присяги судді Конституційного Суду України поряд з іншими обов'язками захист конституційних прав та свобод людини, громадянина. Рішення Конституційного Суду України з питань тлумачення Конституції та законів України мають юридичну силу, рівнозначну силі конституційних норм, що роз'яснюються, оскільки застосовуються невіддивно. Зауважимо, що наведені точки зору можуть бути критично оцінені не лише в доктринальному плані, а й із позицій чинної Конституції та законів України, а також правозахисної практики Конституційного Суду України (право на свободу об'єднання; право брати участь в управлінні державними справами; право на соціальний захист; право на свободу профспілкової діяльності; право голосу на виборах і референдумах; право на безплатну медичну допомогу в державних закладах охорони здоров'я тощо).

Останнім часом набуло актуальності питання суперечностей між рішеннями національних конституційних судів та ЄСПЛ. Українська доктрина конституційної юстиції стоїть на позиції виконання Конституційним Судом України Конвенції та рішень ЄСПЛ. Багато українських авторів вважають за потрібне у випадку розбіжностей прийняття органом конституційної юрисдикції України позиції ЄСПЛ. Професор Р. Арнольд вважає, що майбутнє приєднання Європейського Союзу до Конвенції спричинить серйозні зміни, особливо інституційного характеру. Це стане ще одним кроком на шляху її перетворення на основний документ у галузі захисту прав людини в Європі, що впливатиме на тлумачення всіх інших документів у цій сфері, на процес європеїзації, а функціонально також і на підвищення

ефективності захисту основних прав. Це відбуватиметься у процесі багатостороннього діалогу судів, що створить їх взаємний вплив і надасть Конвенції провідної ролі.

Наразі маємо високий конфліктний потенціал Рішення ЄСПЛ у справі «Маркін проти Росії», обумовлений тим, що вперше у своїй практиці ЄСПЛ висловив сумнів у відповідності рішення Конституційного Суду Російської Федерації праву Конвенції, а також наявність в ньому різкої критики аргументів Конституційного Суду Російської Федерації.

Ми поділяємо слушну думку В. Кампа про необхідність аналізу Конституційним Судом України своєї практики у конфліктних випадках. Критика з цього питання не може стосуватися питань «ревізії» правових позицій на користь позиції ЄСПЛ, якщо інше не передбачено Конституцією України.

Отже, належна реалізація конституційними судами рішень ЄСПЛ припускає їх коректне застосування (комплексне урахування його судової практики стосовно конкретної справи) і вирішення справи на основі узгодження власних висновків із цими рішеннями з метою досягнення суміщення чи, у крайньому разі, розумного компромісу.

З урахуванням результатів узагальнення практики перегляду Верховним Судом України судових рішень на підставі встановлення ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, потрібно передбачити серед повноважень Конституційного Суду України можливість перевірки за конституційними скаргами на порушення прав і свобод громадян конституційності рішень вищих органів державної влади та судів, маючи на меті відшкодування шкоди, завданої порушенням основних прав. Слід чітко визначити в Законі України «Про Конституційний Суд України» функцію захисту основних прав і свобод людини, надати право всім судам загальної юрисдикції у разі виникнення спору щодо конституційності нормативного акта, який застосовується, направляти безпосередньо до Конституційного Суду України подання про перевірку його на конституційність, встановити відповідальність посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за невиконання чи неналежне виконання рішень Конституційного Суду України, а також конституційно-правову відповідальність у випадку посягання під час реалізації норм Конституції України на закріплені нею основоположні цінності суспільства.

Скомороха В. Судебный конституционализм в аспекте соотношения конституционной и конвенциональной юрисдикции. В статье исследуется понятие судебного конституционализма в аспекте соотношения конституционной юрисдикции и юрисдикции Европейского суда по правам человека. Автор анализирует правовую природу актов Конституционного Суда Украины, его роль и место в общегосударственном механизме защиты прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, Европейский суд по правам человека, судебный конституционализм, конституционный контроль, прецедент.

Skomorokha V. Judicial constitutionalism in terms of interrelation of the constitutional and conventional jurisdiction. This article examines the concept of the judicial constitutionalism in terms of interrelation of the constitutional jurisprudence and that of the European Court of Human Rights. The author analyzes the nature of acts of the Constitutional Court of Ukraine, its role and place in the efficient protection of human and citizen's rights and freedoms.

Key words: the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights, judicial constitutionalism, constitutional control, precedent.

Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини¹

О. Моткова

студентка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню проблеми визначення та змісту права на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. Автор аналізує національні нормативно-правові акти у їх співвідношенні, рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, а також пропозиції щодо розуміння права людини на життя та його змісту.

Ключові слова: право на життя, право на збереження життя, право на розпорядження життям, право на смерть, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини.

Конституцією України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку проголошено найвищою соціальною цінністю. Проблеми охорони та захисту права на життя потребують постійної уваги з боку держави. У демократичних державах роль органів конституційної юстиції полягає у гарантуванні верховенства Основного Закону держави на всій території, крім того, діяльність конституційних судів сприяє однаковому правозастосуванню та праворозумінню. Гарантом однакового застосування та тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), прийнятої в 1950 році, виступає Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ). Тлумачення норм, що гарантують та забезпечують захист права на життя, має бути однозначним, зважаючи на особливий статус такого права людини. У національному законодавстві існує досить велика кількість прогалин та неточностей, що породжують гостру дискусію навколо вказаного питання. Таким чином, практика Конституційного Суду України (далі — КСУ) та ЄСПЛ має принципове значення у розв'язанні проблеми розуміння права на життя.

Серед сучасних вітчизняних наукових досліджень, присвячених проблематиці особистих немайнових прав у цілому та праву на життя, варто назвати таких авторів та їх наукові праці: Т. Лісніча («Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність»), С. Булеца («Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках»), А. Соловйов («Право людини на життя: цивільно-правові аспекти»). На жаль, магістральне спрямування перерахованих винятково актуальних та цікавих дослі-

¹ Стаття публікується на правах переможця конкурсу, проведеного Конституційним Судом України 8–12 грудня 2014 року в рамках Всеукраїнського тижня права.

джен не охоплює проблематику тлумачення права на життя у рішеннях КСУ та ЄСПЛ, а тому комплексного дослідження зазначених питань не проводилось.

При написанні статті за мету було поставлено здійснити аналіз окремих положень Конституції України, Цивільного кодексу України, Основ законодавства України про охорону здоров'я, Конвенції, рішень КСУ, ЄСПЛ у їх співвідношенні, виявити закономірності та суперечності і на підставі цього визначити зміст і поняття права на життя.

Поняття права на життя та його ознаки. Аналізуючи підходи до розуміння категорії «право» зазначимо, що право людини на життя не є типовим для розуміння у його об'єктивному значенні. Право людини на життя є природним, його набуття та реалізація не залежить від формального закріплення. Ми можемо говорити про об'єктивне право людини на життя лише у частині санкцій за обмеження суб'єктивного права стосовно норм, що гарантують достатній життєвий рівень, правил надання медичної допомоги тощо. Варто зазначити, що всі норми права, які так чи інакше стосуються забезпечення права людини на життя, не можуть мати диспозитивний характер. Проблема ж визначення суб'єктивного права на життя полягає у відсутності єдності у поглядах щодо його змісту, елементів, моменту його початку та припинення.

КСУ у своїх рішеннях не дає власного визначення поняття права на життя, натомість опосередковано аналізує його зміст та зазначає засади конституційного забезпечення. У Рішенні КСУ від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару)¹ зазначено, що ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (частина перша статті 27), невідчужуваним та непорушним (стаття 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою. Крім того, у Рішенні вказується, що за своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого — утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже, і права людини на життя. Якщо тлумачити буквально використання слова «насамперед» стосовно права на життя у тексті Рішення, можна дійти висновку, що КСУ вказує на певний пріоритет згаданого права людини. Цю тезу можна продовжити положенням із Рішення ЄСПЛ, у якому зазначено: «Стаття 2 Конвенції захищає право... без якого користування будь-якими правами і свободами, гарантованими Конвенцією, було б ілюзорним»². А отже, можна зробити висновок, що право на життя — основоположне право людини, у його основі міститься особливе благо — життя людини.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190¹ Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>

² *Pretty v. The United Kingdom: Judgment of 29 April 2002* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60448>

Системний аналіз рішень КСУ та ЄСПЛ дає підстави зауважити, що судові інстанції досить обережно ставляться до визначення поняття «право на життя», обмежуючись цитуванням положень національного законодавства та Конвенції, і дозволяє виокремити такі ознаки права на життя: невід'ємність (право на життя є природним, а тому не може бути свавільно припинене та обмежене); невідчужуваність (належить людині від народження та невідривно пов'язане із носієм); непорушність (не може бути порушене, позбавлення життя людини карається законом); пріоритетність (Конституція України проголосила життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю); загальність (право на життя належить кожній людині в рівній мірі); гарантованість державою (право людини на життя охороняється законом). До названих ознак можна додати природне право людини (людина набуває це право з моменту народження та сама вирішує, як ним розпоряджатися); немайнове (не містить майнового змісту); особисте (здійснюється власне людиною, без волі інших осіб та держави); імперативність (норми, які покликані забезпечувати та охороняти право людини на життя, є імперативними); публічно-правовий порядок захисту (норми, які визначають процедуру захисту права на життя, а також містять санкції за порушення такого права людини, містяться у Кримінальному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення та процесуальних кодексах).

Принциповим для розуміння основоположного права людини на життя є визначення моменту початку та припинення життя. Зазначене питання не було предметом розгляду КСУ. Згідно з положеннями статті 269 Цивільного кодексу України особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом. Положення Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III закріплюють, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я.

ЄСПЛ сформував досить однозначну правову позицію стосовно моменту виникнення життя. У справі «Во проти Франції» (*Vo v. France*)¹ дії лікаря, які призвели до переривання вагітності, були виправдані. Суд аргументував свою позицію тим, що утробний плід, який не є людською істотою, не підпадає під захист кримінального права. Показовим є й рішення у справі «Патон проти Сполученого Королівства» (*Paton v. UK*)², у якому ЄСПЛ констатував, що стаття 2 не гарантує абсолютного права ненародженої дитини на життя, а потреби матері мають пріоритет над потребами ще ненародженої дитини. Суд зазначив: «Враховуючи, що досліджені конвенційними інститутами закони про аборти різних країн не визнають ненароджену дитину «особою», яка прямо підпадає під захист статті 2 Конвенції, Суд дійшов висновку, що, якщо у ненародженого є право на життя, це право явно обмежене інтересами його матері».

У рішеннях ЄСПЛ відсутня чітка позиція щодо моменту припинення права на життя. Національне законодавство пов'язує момент визнання особи померлою зі смертю головного мозку, що є загальноприйнятим і в юридичній доктрині.

¹ *Vo v. The France*: Judgment of 8 July 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61887>

² *Paton v. United Kingdom*: Judgment of 01 January 1980 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58975>

Зміст права на життя. Відповідно до Академічного тлумачного словника поняття «зміст» можна розглядати у двох площинах: 1) суть, внутрішня особливість чого-небудь; 2) перелік розділів, частин, елементів¹. Право людини частіше розглядають у першій площині. Це пояснюється тим, що, як правило, право людини не диференціюють на складові елементи. Проте, на нашу думку, право людини на життя може розглядатися в обох зазначених площинах. На підтримку вказаної позиції можна навести приклад з Рішення КСУ від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008², у якому зазначено, що право заробляти собі на життя є невід'ємним від права на саме життя, з чого можна зробити висновок, що КСУ веде мову про елемент права на життя (як його складову).

Ми пропонуємо диференціювати право людини на життя на дві складові: право на збереження життя і право на розпорядження життям.

Звернемося до аналізу кожного із зазначених елементів із посиланням на відповідні позиції КСУ та ЄСПЛ за їх наявності.

Право на збереження життя. Право на збереження життя, як правило, розглядається лише в межах права на захист життя. На нашу думку, таке розуміння можна розширити і визначити право на збереження життя як гарантовані державою юридичні можливості щодо створення умов для природного існування людини як живої істоти. Таким чином, до обсягу поняття «право на збереження життя» необхідно включати такі елементи: право на народження, на захист життя, на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Право на захист життя є найбільш деталізованим у доктрині та практиці ЄСПЛ у розумінні статті 2 Конвенції. Аналізуючи національне законодавство та відповідні рішення ЄСПЛ, робимо висновок, що такий захист може здійснюватись у двох формах (залежно від суб'єкта): а) державний захист; б) захист людиною-носієм права на життя (самозахист). Особливу увагу ЄСПЛ приділив саме обов'язку держави захищати право людини на життя, що відповідає положенням статті 2 Конвенції, і, відповідно, положенням Конституції України. Згідно з позицією ЄСПЛ, «перше речення пункту 1 статті 2 зобов'язує державу не лише утриматись від навмисного і незаконного позбавлення життя, а й зобов'язує її також вживати необхідних заходів щодо охорони життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією»³. Таким чином, на держави покладаються дві форми обов'язків: 1) утримання від порушення права людини на життя — негативні; 2) гарантування і забезпечення охорони та захисту права на життя — позитивні. Стосовно позитивних обов'язків,

¹ Тлумачний словник української мови : в 11 томах. — Т. 3, 1972. — С. 624.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» та конституційним поданням 89 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 90 Конституції України, статті 5 Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» (справа про звільнення народних депутатів України з інших посад у разі суміщення) від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>

³ L. C. D. v. United Kingdom: Judgment of 9 June 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58176>

ЄСПЛ зазначає, що «стаття 2 Конвенції зобов'язує державу забезпечити право на життя шляхом закріплення кримінально-правових положень щодо припинення злочинів проти особистості, реалізація яких забезпечується державним апаратом, створеним з метою попередження, припинення і покарання за порушення зазначених положень»¹. У практиці ЄСПЛ до позитивних обов'язків віднесено і проведення ефективного розслідування (як приклад, справа «Кайя проти Туреччини» (Kaaya v. Turkey): «Обов'язок захищати життя передбачає наявність дієвої форми офіційного розслідування випадків позбавлення життя, у тому числі, внаслідок застосування сили представниками влади. ...Порушення статті 2, оскільки обов'язок захищати право на життя вимагає незалежного і всебічного розслідування в усіх випадках»².

Щодо самозахисту права на життя, то рішення ЄСПЛ здебільшого присвячені питанню пропорційності та адекватності застосованої сили, що спричинила заподіяння шкоди. ЄСПЛ у справі «Стюарт проти Сполученого Королівства» (Stewart v. UK) визначає «абсолютно необхідну силу» як силу, яка є «суворо співрозмірною досягненню правомірної мети»³. У своєму Рішенні «МакКан та інші проти Сполученого Королівства» (McCann and Others v. UK) ЄСПЛ застосовує вказану правову позицію таким чином: «...Беручи до уваги невірне врахування можливості помилок у своєму розвідувальному аналізі військовослужбовцями, Суд не впевнений, що позбавлення життя трьох терористів являло собою застосування сили, яка була виключно необхідною для захисту людей від протиправного насильства у значенні пункту "а" частини 2 статті 2 Конвенції. Відповідно Суд вважає, що мало місце порушення статті 2 Конвенції»⁴. Іншим прикладом є Рішення у справі «Діаз Руано проти Іспанії» (Diaz Ruano v. Spain)⁵. За матеріалами справи, під час проведення допиту підозрюваний відкрив вогонь по поліцейських. У відповідь офіцер поліції вистрілив у підозрюваного й застрелив його. Відповідно до Рішення дії офіцера підпадають під пункт «а» частини 2 статті 2, оскільки вони були необхідні виключно для самозахисту.

Дотримуючись власної точки зору стосовно елементарної природи права на життя, ми пропонуємо розглядати право на звернення до суду за захистом порушених прав як окрему форму захисту. Таким чином, може бути забезпечений захист таких елементів: право на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на охорону здоров'я та інші права.

Стаття 48 Конституції України закріплює, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Це право слід розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах: з одного

¹ Cemil Kilic v. Turkey: Judgment of 23 March 2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58524>

² Kaaya v. Turkey: Judgment of 19 February 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58138>

³ Stewart v. UK: Judgment of 10 July 1984 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-73738>

⁴ McCann and others v. UK: Judgment of 27 September 1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943>

⁵ Diaz Ruano v. Spain: Judgment of 26 April 1994 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-67132>

боку, держава створює умови, за яких кожна здорова, дієздатна людина має реальні можливості забезпечити такий рівень свого життя, який відповідає її уявленням, а з другого — держава зобов'язана використовувати всі свої матеріальні, політичні, організаційні та інші ресурси задля забезпечення достатнього життєвого рівня соціально незахищених верств населення¹. Таким чином, у загальному вигляді, ми можемо диференціювати право на достатній рівень як: а) право на працю; б) право на соціальний захист.

Визначене статтею 43 Конституції України право на працю КСУ у своєму Рішенні від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008² розглядає як природну потребу людини своїми фізичними і розумовими здібностями забезпечувати своє життя. Це право передбачає як можливість самостійно займатися трудовою діяльністю (індивідуально-трудова діяльність, фермерство тощо), так і можливість працювати за трудовим договором чи контрактом. ЄСПЛ включає до права мирного володіння своїм майном виплати за трудовим договором та інші виплати. Для прикладу, у справі «Баландіна проти України»³ встановлено порушення статті 1 Першого протоколу щодо мирного володіння своїм майном, коли справа стосувалась заробованості щодо виплати заробітної плати.

Відповідно до Основного Закону України кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, пенсії, інші види соціальних виплат. На думку КСУ, у Рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012⁴ положення цих статей Основного Закону України конкретизують конституційне визначення України як соціальної держави, що передбачає участь суспільства в утриманні тих осіб, які через непрацездатність або з інших незалежних від них причин не мають достатніх засобів для існування. У Рішенні від

¹ *Мацокін В. В.* Окремі аспекти права громадян України на достатній життєвий рівень у системі основних соціальних прав і свобод людини і громадянина // Державне будівництво і місцеве самоврядування. — 2007. — № 14. — С. 148–157.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» та конституційним поданням 89 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 90 Конституції України, статті 5 Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» (справа про звільнення народних депутатів України з інших посад у разі суміщення) від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-08>

³ Баландіна проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 6 грудня 2007 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_370

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-12>

26 грудня 2011 року № 20-рп/2011¹ КСУ зазначив, що розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави. Відповідно до правової позиції КСУ соціально-економічні права не є абсолютними. ЄСПЛ у Рішенні у справі «Ейрі проти Ірландії»² також констатував, що здійснення соціально-економічних прав людини значною мірою залежить від становища в державах, особливо фінансового. Такі положення поширюються й на питання допустимості зменшення соціальних виплат, про що зазначено в Рішенні у справі «Кйартан Асмундсон проти Ісландії»³.

Право на охорону здоров'я гарантується статтею 49 Конституції України. До змісту права на охорону здоров'я, як правило, включаються: право на медичну допомогу, на медичне страхування, на інформацію про стан свого здоров'я, на таємницю про стан здоров'я (медичну таємницю).

КСУ у Рішенні від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98 тлумачить обсяг поняття медична допомога: «...поняттям «медична допомога» переважно охоплюються лікування, профілактичні заходи, які проводяться при захворюваннях, травмах, пологах, а також медичний огляд та деякі інші види медичних робіт»⁴. У Рішенні від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 КСУ тлумачить поняття «безоплатність»: «У словосполученні “медична допомога надається безоплатно” ... означає, що індивід, який отримує таку допомогу у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, не повинен відшкодовувати її вартість ні у вигляді будь-яких платежів, ні у будь-якій формі незалежно від часу надання медичної допомоги»⁵. На думку КСУ, вказане положення не забороняє і можливості надання громадянам медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, у зазначених закладах за окрему плату. Перелік таких платних послуг не може втручатися у межі безоплатної медичної допомоги і відповідно до вимог пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України має встановлюватись законом.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11>

² Airey v. Ireland: Judgment of 9 October 1979 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57420>

³ Kjartan Asmundsson v. Island: Judgment of 12 October 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-67030>

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-98>

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року №10-рп/2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-02

Практика ЄСПЛ у справах про надання неналежної медичної допомоги є одно-значною. Прикладом є Рішення у справі «Яковенко проти України»¹, у якому ненадання своєчасної і належної медичної допомоги заявнику з ВІЛ і туберкульозом прирівнюється до нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, і аналогічне Рішення у справі «Коваль проти України» (Koval v. Ukraine)², де, констатувавши відсутність достатнього рівня медичної допомоги, ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції.

У Рішенні КСУ від 30 жовтня 1997 року № 5-зп³ закріплено, що медична інформація, тобто свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі й про наявність ризику для життя і здоров'я, за своїм правовим режимом належить до конфіденційної, тобто інформації з обмеженим доступом. Лікар зобов'язаний на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників надати їм таку інформацію повністю і в доступній формі. В особливих випадках, як і передбачає частина третя статті 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я, коли повна інформація може завдати шкоди здоров'ю пацієнта, лікар може її обмежити. Крім того, КСУ розмежував поняття «медична інформація» та «лікарська таємниця»: «...використання відомостей, що стосуються лікарської таємниці — інформації про пацієнта, на відміну від медичної інформації — інформації для пацієнта...». У контексті вказаного питання варто звернути увагу на Рішення ЄСПЛ у справі «M. S. проти Швеції»: «Охорона даних особистого характеру, і особливо медичних даних, має основоположне значення для здійснення права на повагу до приватного та сімейного життя. Дотримання конфіденційності відомостей про здоров'я становить основний принцип правової системи всіх держав — учасниць Конвенції»⁴.

Що стосується права на медичне страхування, то КСУ у Рішенні від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 зазначає, що частина перша статті 49 Конституції України закріплює право кожного на медичне страхування, тобто не обов'язкове, а добровільне медичне страхування громадян. Стосовно державного медичного страхування, то його запровадження не суперечитиме конституційному припису «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» лише у тому разі, коли платниками обов'язкових страхових платежів (внесків) будуть організації, установи, підприємства, інші господарюючі суб'єкти, які займаються підприємницькою діяльністю, державні фонди тощо.

¹ Яковенко проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 25 січня 2008 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_438

² Коваль проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_143

³ Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка) від 30 жовтня 1997 року № 5-зп [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97

⁴ M. S. v. Sweden: Judgment of 27 August 1997 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58177>

Конвенція не містить статті, яка гарантувала б право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, але ЄСПЛ керується низкою статей, що забезпечують захист права на життя, на повагу до приватного життя тощо. Показовим є Рішення у справі «Дубецька та інші проти України»¹. ЄСПЛ встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з тим, що держава не надала належного пояснення невжиттю протягом більш ніж двадцять років заходів для переселення заявників або вирішення їх ситуації іншим чином. Інший приклад — Рішення у справі «Грімковська проти України»², де ЄСПЛ встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з недотриманням справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства, оскільки держава не змогла довести, що до використання дороги по вулиці Ч. як автомагістралі було здійснено адекватне екологічне дослідження наслідків такого використання та в подальшому проведено належну екологічну політику.

Право на розпорядження життям. Другим елементом права на життя ми вважаємо право на розпорядження життям, під яким пропонуємо розуміти можливість самостійно та на власний розсуд вирішувати питання щодо можливості піддання себе ризику, а також прискорення біологічної смерті. До права на розпорядження життям включаємо такі елементи: право на відмову від лікування, на смерть.

У вирішенні справ, які стосуються відмови від лікування, ЄСПЛ використовує звичну практику та, як правило, включає таке право до юрисдикції статті 8 Конвенції. Як приклад, можна послатися на Рішення у справі «Гласс проти Сполученого Королівства», у якому Суд визнав порушення статті 8 Конвенції внаслідок рішення органів влади не брати до уваги заперечення заявниці проти запропонованого медичного заходу за умов відсутності відповідного судового санкціонування³.

Законодавство України не містить положень, які прямо закріплювали б обмеження права на відмову від медичної допомоги смертельно (невиліковно) хворих. Це право може бути обмежене лише у випадках обов'язкового лікування та у разі, якщо стан хворого не дозволяє йому надати свою згоду на медичне втручання. У випадку лікування смертельно хворого (зважаючи на заборону в Україні евтаназії) складається парадоксальна ситуація: медичні працівники не мають права виконати свій обов'язок — припинити будь-які профілактичні, діагностичні, лікувальні та реабілітаційні заходи. Зазначена проблема могла б бути предметом розгляду КСУ. Окреслення цього питання вимагає вести мову про право на смерть. ЄСПЛ досить категорично висловився стосовно наявності можливості позбавлення життя за бажанням людини у розумінні статті 2 Конвенції. У справі «Претті проти Сполученого Королівства» (*Pretty v. UK*) Суд висловився таким чином: «Змістом усіх справ, які поставали перед Судом, був обов'язок держави захищати життя. Суд переконаний, що “право на життя”, гарантоване статтею 2 Конвенції, не може тлумачитися в негативному аспекті. ...Якщо ці аспекти визнані

¹ Дубецька та інші проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 10 травня 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689

² *Grimkovskaya v. Ukraine: Judgment of 21 July 2011 року* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105746>

³ *Glass v. UK: Judgment of 9 March 2004* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61663>

настільки фундаментальними для людського існування, що вони вимагають захисту від втручання держави, вони можуть бути відображені в правах, гарантованих іншими статтями Конвенції чи в інших міжнародних актах з прав людини»¹.

Системний аналіз рішень дає змогу зробити висновок, що КСУ у своїх рішеннях аналізує ознаки та елементи права на життя, а ЄСПЛ зосередив увагу на діях держави щодо запобігання порушенню такого права, його захисту. Практика КСУ присвячена таким елементам права на життя: право на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я (в аспекті права на медичну допомогу, на інформацію про стан здоров'я, на збереження таємниці про стан здоров'я, на медичне страхування); практика ЄСПЛ охоплює процесуальні питання здійснення та захисту всіх елементів права на життя. Захист прав людини, не передбачених Конвенцією, здійснюється шляхом апелювання до інших статей, шляхом включення до обсягу інших прав (як правило, статті 2 та 8 Конвенції). Таким чином, положення Конституції України і Конвенції, рішення КСУ та ЄСПЛ становлять єдину систему, що сприяє однаковому праворозумінню. Офіційне тлумачення Конституції — один із засобів її правової охорони. Однакове правозастосування та правова визначеність сприятиме ефективному захисту конституційного права на життя.

Вивчення правових позицій КСУ та ЄСПЛ дає змогу пропонувати власне визначення права на життя — природне, невід'ємне, загальне особисте немайнове право, що є комплексом юридичних можливостей людини щодо розпорядження власним життям та його збереження. До змісту права на життя пропонуємо включати право на збереження життя та право на розпорядження життям. Право на збереження життя — це гарантовані державою юридичні можливості щодо створення умов для природного існування людини як живої істоти. До обсягу права на збереження життя включаємо такі елементи: право на народження, на захист життя, на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, на безпечно для життя і здоров'я довкілля. Право на розпорядження життям — можливість самостійно та на власний розсуд вирішувати питання щодо можливості піддання себе ризику, а також прискорення біологічної смерті. До права на розпорядження життям включаємо такі елементи: право на відмову від лікування, право на смерть.

Моткова О. Право на жизнь в решениях Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека. *Статья посвящена исследованию проблемы определения и содержания права на жизнь в решениях Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека. Автор анализирует национальные нормативно-правовые акты в их соотношении, решения Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека, а также предложения относительно понимания права человека на жизнь и его содержания.*

Ключевые слова: *право на жизнь, право на сохранение жизни, право на распоряжение жизнью, право на смерть, Конституционный Суд Украины, Европейский суд по правам человека.*

¹ Pretty v. The United Kingdom: Judgment of 29 April 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60448>

Motkova O. The right to life in the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights. *The article investigates the problem of the definition and content of the right to life in the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights. The author analyzes the national normative and legal acts in their interrelationship, the decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the judgments of the European Court of Human Rights, as well as proposals concerning understanding of the human right to life and its content.*

Key words: *right to life, right to preservation of life, right to dispose of one's life, right to death, the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights.*

Видання з питань конституційного права, що вийшли друком в Україні у 2014 році

Книги

- Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, О. В. Батанов. — К. : Юридична думка, 2014. — 456 с.
- Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / Ф. В. Веніславський ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х. : Право, 2014. — 374 с. : табл.
- Голибард Є. Конституція Української Республіки : проект за громадською ініціативою / Є. Голибард. — К. : Фенікс, 2014. — 158 с.
- Градова Ю. В. Інститут правового моніторингу в конституційно-правовій теорії та практиці : монографія / Ю. В. Градова. — О. : Вид. Букаєв Вадим Вікторович, 2014. — 156 с.
- Исполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине. — Х. : Права людини, 2014. — 287 с.
- Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія / В. І. Ковтун ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х. : Фактор, 2014. — 214 с.
- Конституційне право України : навч. посіб. для вузів / Р. Ф. Гринюк, В. Д. Волков, І. С. Щebetун [та ін.] ; за заг. ред. Р. Ф. Гринюка ; Донецький нац. ун-т, Екон.-прав. ф-т. — Донецьк, 2014. — 281 с.
- Конституційне право України : практикум для студ. напряму підготов. 6.030401 «Правознавство» / Нац. авіац. ун-т ; уклад. : Ю. Л. Юринець. — К., 2014. — 39 с.
- Конституційне право України в тестових завданнях : навч. посіб. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; уклад. : Л. Р. Наливайко [та ін.] ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. — Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2014. — 345 с.
- Конституція — правне обличчя всієї країни (нереалізовані сторінки сучасного українського конституційного процесу) : збірка проектів Конституції України та законопроектів про внесення змін до Основного Закону України, Концепція нової Конституції України та концепції змін до Конституції України : у 2 кн. / Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2014.
- Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2014 р.) / НАПРН України [та ін.] ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого. — К. : Ліра-К, 2014. — 244 с.
- Права людини в Україні — 2013. Доповідь правозахисних організацій : наук. вид. / за ред. Є. Ю. Захарова ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Х. : Права людини, 2014. — 455 с.
- Природні права людини. Право на мирне зібрання як спосіб захисту природних прав. Проблеми правової кваліфікації діянь, вчинених з метою захисту природних прав / упоряд. : ТОВ «КМ Партнери». — К. : КМ Партнери, 2014. — 152 с. : іл.
- Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених / В. В. Речицький. — Х. : Харківська правозахисна група ; Права людини, 2014. — 263 с.
- Селіванов А. О. Наукові погляди на сучасні конституційні процеси : монографія / А. О. Селіванов. — К. : Логос, 2014. — 131 с.

- Юринець Ю. Л. Конституційне право України : навч. посіб. / Ю. Л. Юринець ; Нац. авіац. ун-т. — Ужгород : Бреза, 2014. — 367 с.
- Янчук А. О. Безпосереднє здійснення влади народом в Україні (конституційно-правовий аналіз) : монографія / А. О. Янчук ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2014. — 489 с.

Автореферати дисертацій

- Бондарчук І. В. Конституційно-правові основи легалізації громадських організацій і політичних партій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. В. Бондарчук ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2014. — 20 с.
- Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості Президента України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Я. О. Берназюк ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2014. — 40 с.
- Бунтовська О. А. Презумпція невинуватості в діяльності міліції (поліції): конституційно-порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. А. Бунтовська ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 20 с.
- Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. І. Вишковська ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2014. — 20 с.
- Гультай М. М. Інститут конституційної скарги: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / М. М. Гультай ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2014. — 41 с.
- Гурак С. З. Тлумачення правових норм: сучасні підходи та техніка здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. З. Гурак ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 20 с.
- Калініченко О. Ф. Контроль за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Ф. Калініченко ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 19 с.
- Клименко О. В. Конституційне право громадян на мирні зібрання та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Клименко ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2014. — 20 с.
- Конева Н. В. Правовий закон: теоретико-методологічна характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Конева ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». — К., 2014. — 20 с.
- Кравченко В. В. Контрольно-наглядові функції вищих органів державної влади України: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Кравченко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2014. — 20 с.
- Лемак О. В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Лемак ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2014. — 20 с.
- Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. М. Литвинов ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2014. — 20 с.
- Мацькевич М. М. Конституційні культурні права та свободи людини і громадянина в Україні: праворозуміння та практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / М. М. Мацькевич ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 39 с.
- Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. І. Махніцький ; Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». — О., 2014. — 22 с.

- Недибалюк В. Д. Конституційне право людини на повагу до її гідності та його правове забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Д. Недибалюк ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2014. — 20 с.
- Панчишин А. В. Правовий статус держави: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Панчишин ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 20 с.
- Польовий О. Л. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Л. Польовий ; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2014. — 18 с.
- Пономарьов С. М. Механізм реалізації конституційного права на об'єднання в громадські організації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. М. Пономарьов ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 20 с.
- Ситник Ю. М. Конституційне право громадян України на свободу об'єднання в політичні партії та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. М. Ситник ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 20 с.
- Стаднік О. М. Виборче право як інститут конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. М. Стаднік ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. — К., 2014. — 19 с.
- Толкачова І. А. Конституційні засади розвитку інституту громадянства в Україні і країнах СНД: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. А. Толкачова ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2014. — 20 с.
- Шурдук Р. В. Теоретико-правовий аспект імплементації механізмів захисту прав людини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р. В. Шурдук ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2014. — 20 с.
- Щербанюк О. В. Народний суверенітет в політико-правовому будівництві сучасної держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / О. В. Щербанюк ; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2014. — 35 с.
- Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / І. В. Яковюк ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2014. — 40 с.

Статті¹

- Айріян К. Б. Важливість запровадження інституту конституційної скарги для повноцінного захисту та відновлення порушених прав особи / К. Б. Айріян // Вісник Академії адвокатури України. — 2014. — № 1. — С. 19–26.

¹ Здійснено огляд таких видань: «Бюлетень Міністерства юстиції України», «Вісник Академії адвокатури України», «Вісник Державної судової адміністрації України», «Вісник Конституційного Суду України», «Вісник Національної академії правових наук України», «Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України», «Віче», «Держава і право», «Держава та регіони. Серія: Право», «Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Право», «Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України», «Наукові праці Одеської національної юридичної академії», «Підприємництво, господарство і право», «Права людини», «Право і суспільство», «Право України», «Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів», «Публічне право», «Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права», «Часопис Київського університету права», «Юридический вестник» (Одеса), «Юридична Україна».

- Барабаш Ю. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки) / Ю. Барабаш // *Право України*. — 2014. — № 7. — С. 137–145.
- Барабаш Ю. Модернізація держави як конституціоналізм у дії: [Рец. на кн. «Проблеми теорії конституційного права України»] / Ю. Барабаш // *Віче*. — 2014. — № 3. — С. 26–27.
- Батанов О. Конституційно-правові засади державного устрою України : лекція / О. Батанов // *Право України*. — 2014. — № 9. — С. 130–143.
- Батанов О. В. Конституційно-правові проблеми державного устрою: теорія та практика / О. В. Батанов // *Часопис Київського університету права*. — 2014. — № 2. — С. 66–69.
- Баулін Ю. В. Вплив рішень Конституційного Суду України на розвиток конституційної доктрини в галузі кримінального та кримінального процесуального права / Ю. В. Баулін // *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. — 2014. — № 1. — С. 16–24.
- Баулін Ю. В. Захист конституційних прав громадян як основний напрям діяльності Конституційного Суду України: сучасний стан та перспективи розвитку / Ю. В. Баулін // *Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2014 р.)*. — К. : Ліра-К, 2014. — С. 11–14.
- Береза О. Міжнародно-договірна практика української держави і конституційно-правовий процес / О. Береза // *Підприємство, господарство і право*. — 2014. — № 4. — С. 8–11.
- Бисага Ю. Конституційна реформа в Україні як наслідок формування нової парадигми конституціоналізму / Ю. Бисага, Д. Белов // *Право України*. — 2014. — № 8. — С. 96–104.
- Бовсуновська І. Г. Конституційний Суд України як суб'єкт правотворчості / І. Г. Бовсуновська // *Часопис Київського університету права*. — 2014. — № 1. — С. 104–108.
- Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму) / О. Бориславська // *Право України*. — 2014. — № 7. — С. 47–54.
- Бориславська О. Роль органу конституційної юрисдикції у формуванні в Україні системи конституціоналізму європейського зразка: до постановки проблеми / О. Бориславська // *Вісник Конституційного Суду України*. — 2014. — № 3. — С. 62–71.
- Бориславський Л. Конституція України: її реалізація та способи удосконалення / Л. Бориславський // *Вісник Конституційного Суду України*. — 2014. — № 4. — С. 103–111.
- Буткевич В. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту / В. Буткевич // *Право України*. — 2014. — № 7. — С. 85–110.
- Ганжа Н. В. Проблеми запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги: досвід України та Латвії / Н. В. Ганжа // *Держава та регіони. Серія : Право*. — 2014. — № 1. — С. 4–8.
- Горбатенко В. П. Теоретико-прикладні аспекти осягнення феномена «уявного конституціоналізму» / В. П. Горбатенко // *Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. пр.* — К. : Юридична думка, 2014. — С. 106–119.

- Гультай М. Конституційна скарга та конституційне звернення: порівняльне дослідження / М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 1. — С. 68–75.
- Гультай М. Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України / М. Гультай, І. Кияниця // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 6. — С. 82–89.
- Джунь В. Інституційний інструментарій у соціології конституційного права / В. Джунь // Право України. — 2014. — № 6. — С. 171–186.
- Євграфова Є. Щодо ідеальної конституції, її виконання і вітчизняного досвіду проектування / Є. Євграфова // Право України. — 2014. — № 7. — С. 121–129.
- Івановська А. М. До питання про забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України / А. М. Івановська // Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. — Хмельницький, 2014. — С. 82–95.
- Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд / В. Кампо // Право України. — 2014. — № 6. — С. 158–170.
- Кампо В. Філософія і розвиток інноваційної методології досліджень у сфері конституційної юстиції в Україні / В. Кампо // Юридична Україна. — 2014. — № 3. — С. 33–36.
- Кириченко Ю. В. Класифікація прав і свобод людини і громадянина за Конституцією України: теоретичні та практичні аспекти / Ю. В. Кириченко // Право: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. — 2014. — Вип. 21. — С. 26–32.
- Коваленко В. Конституційний Суд України як ключова інституція в механізмі гарантій прав і свобод людини в Україні / В. Коваленко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 66–73.
- Ковальчук В. Б. Принципи конституційної держави у структурі сучасної національної правової ідеології / В. Б. Ковальчук // Університетські наукові записки: часоп. Хмельниц. ун-ту управління та права. — Хмельницький, 2014. — № 1. — С. 5–10.
- Колодій А. Теоретичні проблеми розвитку конституційного права України / А. Колодій // Право України. — 2014. — № 7. — С. 130–136.
- Костицький М. В. Деякі філософські міркування щодо лібералізму, прав людини та прав інших суб'єктів громадянського суспільства / М. В. Костицький // Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2014 р). — К. : Ліра-К, 2014. — С. 19–23.
- Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку / А. Крусян // Право України. — 2014. — № 4. — С. 17–25.
- Крусян А. Конституційний процес в Україні: втілення принципів європейського конституціоналізму / А. Крусян, Н. Мішина // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 3. — С. 72–79.
- Крусян А. Концепти удосконалення конституційно-правового регулювання діяльності Конституційного Суду України / А. Крусян // Юридический вестник. — 2014. — № 2. — С. 29–35.
- Крусян А. Фактор конституційного процесу в сучасній Україні: у пошуках стабільності та демократичного розвитку / А. Крусян // Право України. — 2014. — № 7. — С. 167–174.

- Крусян А. Р. Конституційне законодавство України: сучасний стан та тенденції розвитку / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. — О. : Юридична література, 2011. — Т. 10. — С. 47–57.
- Куненко І. С. Види конституційного процесу: поняття та особливості реалізації / І. С. Куненко // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 4. — С. 104–108.
- Куненко І. С. Визначення конституційного процесу як правового явища / І. С. Куненко // Держава і право : зб. наук. пр. : Юрид. і політ. науки. — К., 2013. — Вип. 62. — С. 122–128.
- Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України / І. Куненко // Підприємництво, господарство і право. — 2014. — № 2. — С. 90–93.
- Куян І. Конституційний процес як засіб забезпечення суверенітету в Україні / І. Куян // Право України. — 2014. — № 7. — С. 55–63.
- Лужанський А. Неоднозначне застосування закону судами як підстава звернення до Конституційного Суду України / А. Лужанський // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 4. — С. 112–120.
- Мартинюк Р. Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю: теоретико-правовий аспект / Р. Мартинюк // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 1. — С. 76–86.
- Мацюк А. А. Конституція — правова основа суспільного ладу, формування, організації та здійснення влади народу / А. А. Мацюк // Публічне право. — 2014. — № 1. — С. 223–230.
- Наливайко Л. Співвідношення категорій «конституційний лад» та «державний лад» в умовах конституційної модернізації / Л. Наливайко // Право України. — 2014. — № 9. — С. 32–44.
- Нестерович В. Ф. Конституційно-правове регулювання форм впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів / В. Ф. Нестерович // Право і суспільство. — 2014. — № 1. — С. 31–36.
- Ніколаєнко Н. В. Форми правління в умовах конституціоналізму: історична ретроспектива та сучасний стан / Н. В. Ніколаєнко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2014. — № 2. — С. 26–31.
- Носенко О. В. Сучасні інститути конституційного права України: поняття, види і сутнісні ознаки / О. В. Носенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2014. — № 8. — С. 73–80.
- Петрів І. Конституційний Суд України в механізмі захисту прав людини / І. Петрів // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 1. — С. 87–94.
- Петришин О. В. Конституційна форма державного правління в Україні / О. В. Петришин // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. — 2014. — № 1. — С. 25–35.
- Подорожна Т. С. Взаємозв'язок конституційного права з іншими галузями публічного права / Т. С. Подорожна // Публічне право. — 2014. — № 3. — С. 30–36.
- Подорожна Т. Конституціоналізація правового порядку через призму верховенства Конституції / Т. Подорожна // Право України. — 2014. — № 3. — С. 180–188.
- Рабінович П. М. Конституційне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: можливості ефективізації / П. М. Рабінович // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2014. — № 5. — С. 68–78.

- Рабінович П. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: можливості оптимізації / П. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. — 2014. — № 1. — С. 19–31.
- Рабінович С. Фактична Конституція: перспективи соціолого-правового осмислення / С. Рабінович // Право України. — 2014. — № 3. — С. 161–170.
- Речицький В. Юридичний коментар до поточних конституційних трансформацій в Україні / В. Речицький // Права людини. — 2014. — № 10. — С. 2–5.
- Рудик П. А. Превентивний контроль Конституційного Суду України щодо внесення змін до Основного Закону держави / П. А. Рудик // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 1. — С. 82–86.
- Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України / П. А. Рудик // Держава і право: зб. наук. пр. : Юрид. і політ. науки. — К., 2013. — Вип. 62. — С. 90–97.
- Рябошапко Л. Конституційні взаємини в Україні: досвід, суперечності, європейський контекст / Л. Рябошапко // Віче. — 2014. — № 8. — С. 2–4.
- Рябченко О. Доктринальна основа запровадження судового конституційного процесу: питання формування / О. Рябченко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 94–100.
- Савчин М. Забезпечення єдності судової практики в контексті верховенства конституції / М. Савчин // Вісник Державної судової адміністрації України. — 2014. — № 2. — С. 53–59.
- Святоцький О. Проблеми оптимізації конституційно-правового регулювання форми державного устрою в Україні / О. Святоцький // Право України. — 2014. — № 9. — С. 9–10.
- Селіванов А. Конституційність як критерій суспільної довіри до судової влади / А. Селіванов // Право України. — 2014. — № 5. — С. 92–96.
- Селіванов А. «Письмова форма» розгляду справ конституційної юрисдикції: чи діє принцип доступу до правосуддя / А. Селіванов // Право України. — 2014. — № 7. — С. 175–183.
- Селіванов А. Право народу управляти своєю країною / А. Селіванов // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 3. — С. 80–87.
- Серьогіна С. Конституційна форма правління в Україні : лекція / С. Серьогіна // Право України. — 2014. — № 8. — С. 139–153.
- Скрипнюк В. М. Методологія компаративного аналізу в сучасних конституційно-правових дослідженнях / В. М. Скрипнюк // Держава і право : зб. наук. пр. : Юрид. і політ. науки. — К., 2013. — Вип. 62. — С. 85–90.
- Скрипнюк О. Академічна школа конституційного права [Становлення та розвиток наукових правових шкіл в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України] / О. Скрипнюк // Право України. — 2014. — № 5. — С. 213–223.
- Скрипнюк О. Конституційна реформа в Україні: етапи поступу та методологія сучасної модернізації Основного Закону / О. Скрипнюк // Право України. — 2014. — № 7. — С. 25–34.
- Скрипнюк О. Проблеми забезпечення державного суверенітету України на сучасному етапі (конституційно-правовий аспект) / О. Скрипнюк // Вісник Національної академії правових наук України. — 2014. — № 2. — С. 18–26.
- Стрельцова О. В. Способи впливу права Європейського Союзу на конституціоналізацію правової системи України / О. В. Стрельцова // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2014. — № 1. — С. 70–77.
- Стрижак А. Конституційна реформа в Україні: передумови, мета та способи реалізації / А. Стрижак // Віче. — 2014. — № 23. — С. 21–31.

- Сухонос В. Конституційна реформа в Україні : лекція / В. Сухонос // Право України. — 2014. — № 7. — С. 186–197.
- Тацій В. Актуальні питання конституційної реформи та державного розвитку на сучасному етапі / В. Тацій // Право України. — 2014. — № 7. — С. 10–18.
- Теплюк М. Нова редакція Конституції і проблеми конституційної процедури / М. Теплюк // Право України. — 2014. — № 7. — С. 116–120.
- Толстенко В. Форма держави в системі конституційного ладу: проблеми теорії і практики / В. Толстенко // Право України. — 2014. — № 2. — С. 283–290.
- Тупицький О. Правосуб'єктність особи щодо права на конституційне звернення: теоретичний та практичний аспекти / О. Тупицький, О. Шостенко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 5. — С. 51–60.
- Федоренко В. Л. Конституція України як оберіг державності / В. Л. Федоренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2014. — № 6. — С. 14–24.
- Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, види, питання конституційної правосуб'єктності / В. Федоренко // Право України. — 2014. — № 5. — С. 73–82.
- Шаповал В. Джерела конституційного права України: питання теорії та практики / В. Шаповал // Право України. — 2014. — № 9. — С. 155–170.
- Шаповал В. Конституційне право як галузь, наука і навчальна дисципліна / В. Шаповал // Право України. — 2014. — № 8. — С. 178–198.
- Шаповал В. Конституційно-правовий делікт як підстава для настання конституційно-правової відповідальності в органах місцевого самоврядування / В. Шаповал // Право і суспільство. — 2014. — № 1. — С. 48–53.
- Шаповал В. Феномен конституції як основного закону / В. Шаповал // Право України. — 2014. — № 7. — С. 64–84.
- Шемшученко Ю. Конституційний процес у незалежній Україні / Ю. Шемшученко // Право України. — 2014. — № 7. — С. 19–24.
- Шишкін В. Роль індивідуальної ініціативи щодо тлумачення положень законів України у забезпеченні загального інтересу / В. Шишкін // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 5. — С. 79–82.
- Шишкіна Е. Людська гідність у контексті конституційного судочинства / Е. Шишкіна // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 1. — С. 105–111.
- Шумило М. М. Конституційна юстиція і соціальний захист: становлення та тенденції розвитку / М. М. Шумило // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2014. — № 7. — С. 65–72.
- Ющик О. Влада народу і конституційний процес в Україні / О. Ющик // Віче. — 2014. — № 3. — С. 19–21.
- Ющик О. Конституційний процес в Україні: проблеми предмета і суб'єкта / О. Ющик // Право України. — 2014. — № 7. — С. 111–115.
- Ярмиш О. Зовнішні чинники в конституційному будівництві / О. Ярмиш, В. Кириченко // Вісник Національної академії правових наук. — 2014. — № 3. — С. 95–104.
- Яценко О. Нормативно-правові підстави реалізації суддівського розсуду в конституційному судочинстві / О. Яценко // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 3. — С. 37–41.

Інформація про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2014 рік

Головною метою діяльності Конституційного Суду України є забезпечення конституційної юрисдикції в Україні, гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

Основним завданням Конституційного Суду України є забезпечення розгляду конституційних подань і звернень, вхідної документації, прийняття рішень і висновків щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідності Конституції України міжнародних договорів України, а також офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» (з урахуванням змін) Конституційному Суду України за кодом програмної класифікації видатків 0801010 «Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні» були затверджені бюджетні призначення за загальним фондом у сумі 60 832,2 тис. гривень.

Враховуючи те, що власні надходження Конституційного Суду України не мають постійного характеру, видатки спеціального фонду в річному розписі не затверджуються.

Інформацію про виконання бюджету Конституційним Судом України подано в таблиці.

Інформація про бюджет за бюджетними програмами з деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету Конституційного Суду України за 2014 рік

(тис. грн)

Код програмної класифікації видатків бюджету / код економічної класифікації видатків бюджету	Код функціональної класифікації видатків	Найменування згідно з програмною класифікацією видатків	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
			план на 2014 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2014 рік	план на 2014 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2014 рік	план на 2014 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2014 рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Видатки всього за головним розпорядником коштів державного бюджету: в т.ч.			60 832,2	56 914,7	-	-	60 832,2	56 914,7
2110	0330	Оплата праці	41 492,1	38 598,6	-	-	41 492,1	38 598,6

2120	0330	Нарахування на оплату праці	13 245,6	13 147,7	-	-	13 245,6	13 147,7
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1 739,8	1 604,0	-	-	1 739,8	1 604,0
2240	0330	Оплата послуг (крім комунальних)	2 337,9	1 715,4	-	-	2 337,9	1 715,4
2250	0330	Видатки на відрядження	11,9	7,0	-	-	11,9	7,0
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1 976,2	1 818,3	-	-	1 976,2	1 818,3
2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	10,1	7,1	-	-	10,1	7,1
2630	0330	Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям	16,2	16,2	-	-	16,2	16,2
2800	0330	Інші поточні видатки	2,4	0,4	-	-	2,4	0,4
в т. ч. за бюджетною програмою 0801010 «Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні»			60 832,2	56 914,7	-	-	60 832,2	56 914,7
2110	0330	Оплата праці	41 492,1	38 598,6	-	-	41 492,1	38 598,6
2120	0330	Нарахування на оплату праці	13 245,6	13 147,7	-	-	13 245,6	13 147,7
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1 739,8	1 604,0	-	-	1 739,8	1 604,0
2240	0330	Оплата послуг (крім комунальних)	2 337,9	1 715,4	-	-	2 337,9	1 715,4
2250	0330	Видатки на відрядження	11,9	7,0	-	-	11,9	7,0
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1 976,2	1 818,3	-	-	1 976,2	1 818,3

2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	10,1	7,1	-	-	10,1	7,1
2630	0330	Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям	16,2	16,2	-	-	16,2	16,2
2800	0330	Інші поточні видатки	2,4	0,4	-	-	2,4	0,4

Завідувач Відділу фінансування,
бухгалтерського обліку та звітності —
головний бухгалтер

Н. А. Осницька

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРІВ

У січні 65-річний ювілей відзначив суддя Конституційного Суду України у відставці **Анатолій Олександрович ДІДКІВСЬКИЙ**.

Народився майбутній юрист 1 січня 1950 року в с. Долинівка Брусилівського району Житомирської області. 1969 року закінчив Київський будівельний технікум транспортного будівництва. Після проходження строкової військової служби продовжив здобувати освіту на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, який закінчив у 1976 році.

Того ж року Анатолій Олександрович, маючи потужну базу знань, почав впевнено крокувати суддівським шляхом: працював суддею Дарницького районного народного суду м. Києва; упродовж 1985–1987 років — суддею Київського міського суду; з 1987 по 2006 рік — суддею Верховного Суду України. Наполеглива праця не залишилася непоміченою — у 2003 році Анатолія Дідківського призначено головою Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України.

У листопаді 2005 року VII з'їзд суддів України призначив його суддею Конституційного Суду України. Присягу Анатолій Олександрович склав 4 серпня 2006 року, положення якої стали не лише орієнтирами під час перебування на посаді, а й життєвими принципами і переконаннями, яким він не зраджував на своєму шляху.

За сумлінну працю, утвердження своєю діяльністю ідей добра і справедливості ювіляра нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради України, орденом «За заслуги» III ступеня, орденом Ярослава Мудрого V ступеня, присвоєно звання «Заслужений юрист України».

Шановний Анатолію Олександровичу, судді Конституційного Суду України, працівники Секретаріату Суду та члени Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України» щиро вітають Вас із ювілеєм та бажають міцного здоров'я на довгі роки, прихильності фортуни і добробуту! Хай у Вашому домі завжди панують мир і злагода, у серці — доброта, а у справах — мудрість та виваженість!

У січні 60-річний ювілей відсвяткувала суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доктор філософії **Марія Андріївна МАРКУШ**.

Народилася ювілярка 5 січня 1955 року в с. Бедевля Тячівського району Закарпатської області. Трудову діяльність розпочала рано, життя змусило спробувати себе на різних посадах: робітниця, друкарки, виконувача обов'язків інженера із госпрозрахунку.

Але нелегкі часи і потреба працювати не завадили юридичному покликанню Марії Андріївни. 1983 року вона закінчила Харківський юридичний інститут ім. Ф. Е. Дзержинського. Після отримання диплому працювала стажистом адвоката, адвокатом, завідувачем юридичної кон-

сультації Тячівського району Закарпатської області. У 1994–2002 роках — адвокат, голова правління територіального відділення Закарпатської обласної асоціації адвокатів.

Як виходець з народу Марія Маркуш наполегливо відстоювала його інтереси у парламенті, будучи народним депутатом Верховної Ради України IV скликання у 2002–2006 роках. Її було обрано заступником Голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

У серпні 2006 року Верховною Радою України Марію Андріївну призначено суддею Конституційного Суду України, де вона продовжила своєю діяльністю втілювати в життя принципи верховенства права, рівності та справедливості.

За вагому і сумлінну роботу у галузі права М. Маркуш нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради України, присуджено звання «Заслужений юрист України».

Багато часу і зусиль Марія Андріївна присвятила науковій діяльності. З-під її пера вийшли монографія «Принцип змагальності в кримінальному процесі України», низка статей з питань кримінального, конституційного, виборчого права та кримінального процесу. Брала участь у підготовці 158 законопроектів, зокрема проект Кримінально-процесуального кодексу України.

Шановна Маріє Андріївно, судді Конституційного Суду України, працівники Секретаріату Суду та члени Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України» щиросердно вітають Вас зі знаменною датою, зичать доброго здоров'я, наснаги і успіху в усіх добрих справах, родинного затишку, гармонії і теплих миттєвостей! Хай радість сьогodenня не полишає Вас!

13 січня відсвяткував 75-річний ювілей видатний учений-правознавець, талановитий педагог, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук України, президент Національної академії правових наук України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат державних премій України, державний радник юстиції 1-го класу, Герой України **Василь Якович ТАЦІЙ**.

Народився ювіляр у сім'ї службовців, яка проживала у визначному духовно-культурному осередку центральної України — місті Полтаві. Втративши у роки війни батьків, Василь рано пізнав лиха та ціну кусня хліба. Однак ці незгоди компенсувала теплота душі праведниці народів світу Галини Василівни Полторацької та її батька, які врятували хлопця від неминучої смерті. Не випадково ця українська родина здійснила ще один великий подвиг — переховувала дітей репресованих фашистами євреїв, незважаючи на загрозу розстрілу.

Свою трудову діяльність 17-річний Василь розпочав токарем Полтавського паровозного депо, однак уже тоді мріяв стати юристом — захисником скривджених і поневолених, що він послідовно здійснював. Після закінчення Харківського юридичного інституту працював у Полтавській обласній прокуратурі на посадах помічника прокурора району і прокурора відділу по нагляду за розглядом у судах кримінальних справ.

Ця діяльність не лише збагатила молодого юриста неоціненним досвідом роботи у галузі права, а й переконала, що право як наукова і навчальна дисципліна є важливими складовими функціонування держави і суспільства.

Саме тому, починаючи з 1966 року, життя і діяльність Василя Яковича Тація пов'язані з Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого (раніше — Харківський юридичний інститут): аспірант, старший викладач, доцент, заступник декана денного факультету, проректор із наукової роботи, з липня 1987 року і донині — ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і водночас (з 1991 року) завідувач кафедри кримінального права.

У 1970 році захистив кандидатську дисертацію, у 1973 році йому присвоєно вчене звання доцента. У 1984 році відбувся захист докторської дисертації на тему «Проблеми відповідальності за господарські злочини: об'єкт та система». У 1985 році присвоєно вчене звання професора.

На перший погляд, життєвий шлях Василя Яковича у науці був легкий та безперешкодний. Однак досягти вершин пізнання науки права можливо лише за умови повної самовіддачі та наполегливої щоденної праці. Доктор юридичних наук В. Тацій — автор понад 500 наукових праць, у тому числі близько 50 монографій, навчальних посібників і підручників, що стали значним внеском у розвиток юридичної науки. Напрями його наукової діяльності на сучасному етапі — це кримінальне право, проблеми теорії держави і права, конституційне право.

Видатний науковець, творчо та всебічно обдарована особистість, Василь Якович Тацій досліджує широке коло кримінально-правових проблем: питання об'єкта та предмета злочину, суб'єкта злочину, систематизації злочинів; питання кримінальної

відповідальності за злочини проти особи, злочини проти держави, господарські злочини, злочини проти довкілля тощо. Він також розвинув наукове вчення про суспільні відносини як об'єкт злочину, надавши чітку класифікацію таких об'єктів.

Талановитий педагог, блискучий лектор, він здійснює підготовку науково-педагогічних кадрів. Під його керівництвом розпочали свій шлях у науку плеяда кандидатів і докторів юридичних наук. Очолюючи з 1987 року Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Василь Якович зробив значний внесок в організацію його діяльності, створення належних умов для проведення навчального процесу, праці та відпочинку студентів, професорів, викладачів і співробітників. Сьогодні це провідний юридичний ВНЗ України, який готує висококваліфіковані кадри для різних сфер юридичної практики. Університет здійснює масштабну науково-дослідну роботу, сприяє розбудові правової держави України, має могутній науково-педагогічний потенціал, сучасну матеріальну базу.

Один із напрямів наукової діяльності академіка В. Тація — проблеми конституційного права. Вчений всебічно обґрунтував пропозиції щодо структури парламенту, принципів організації законопроектного процесу, правової природи й ієрархії правових актів, які приймаються різними суб'єктами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що матеріалізувалося у відповідних законопроектах. Він також неодноразово особисто надавав правові висновки на запити суддів Конституційного Суду України з питань, порушених у конституційних поданнях і зверненнях, які надійшли до Суду, і здійснював нагляд за своєчасним та якісним виконанням запитів суддів його підлеглими.

Не випадково за роки діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції судді понад 200 разів зверталися за консультаціями саме до Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а Василя Яковича та вчених-правознавців університету нагороджено почесними відзнаками Голови Конституційного Суду України.

З 1993 року Василь Якович Тацій — президент та дійсний член (академік) Національної академії правових наук України — вищої галузевої самоврядної наукової установи України в галузі держави і права, створеної за його ініціативою і безпосередньою активною участю. Академія є визнаним в Україні і далеко за її межами науковим юридичним центром. Вона здійснює діяльність із консолідації інтелектуального потенціалу вчених-юристів України, організації і проведення фундаментальних і прикладних досліджень у галузі держави і права, координації наукової роботи, сприяння інтеграції академічної і вузівської науки, узагальнення європейського і світового досвіду правового регулювання суспільних відносин. Академія робить значний внесок у наукове обґрунтування правотворчої роботи Верховної Ради України, органів державної виконавчої влади і правоохоронних органів. У 1997 році Василя Яковича обрано дійсним членом (академіком) Національної академії наук України (відділення історії, філософії та права).

Василь Якович Тацій проводить вагому громадську роботу. Він є членом низки президентських та урядових комісій, громадських організацій, зокрема Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, Науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України, Консультативно-експертної ради при МВС України, Науково-експертної ради СБУ, Президії НАН України, Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень, Бюро Ради Північно-Східного науко-

вого центру НАН і МОН України, Ради Союзу юристів України, Координаційної ради Міжнародного союзу юристів, Міжнародної асоціації законодавства, Міжнародної асоціації юридичної методології, Ради директорів Європейської організації публічного права, Міжнародної асоціації кримінального права, головою ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права», віце-президентом Спілки ректорів вищих навчальних закладів України тощо.

Як член Конституційної комісії він брав участь у розробленні проекту Конституції України 1996 року, був головою робочої групи Кабінету Міністрів з розроблення Кримінального кодексу України 2001 року. Очолював урядову делегацію України на Дипломатичній конференції повноважних представників держав під егідою ООН зі створення Міжнародного Кримінального Суду. Брав участь у розробленні проекту Статуту Міжнародного Кримінального Суду та підготовці багатьох інших законопроектів. Комісією з питань правоохоронної діяльності під його керівництвом було здійснено велику роботу: проаналізовано конституції інших країн, надано пропозиції щодо Концепції внесення змін до Конституції України, підготовлено проекти окремих розділів «Прокуратура», «Конституційний Суд України», запропоновано нові розділи Конституції України — «Органи охорони Конституції та державного контролю» тощо.

Переживши втрату батьків, Василь Якович Тацій постійно опікується проблемами дитинства, сирітства, соціальної незахищеності, сімейного неблагополуччя. За його активною участю на Харківщині розпочався рух меценатської підтримки дитячих навчальних закладів для дітей-сиріт. Він став ініціатором створення в 1997 році Харківського обласного вищого гуманітарного училища для дітей-сиріт і дітей із неблагополучних та соціально незахищених родин і вже понад 15 років є головою Опікунської ради училища. Під його керуванням Опікунська рада училища вирішувала багато не лише матеріальних, а й організаційних, правових питань, що поставали перед навчальним закладом. Піклуючись про естетичне виховання молоді, Василь Якович започаткував художню галерею в училищі, подаровані ним картини прикрашають навчальний заклад.

Майже все своє життя Василь Якович провів у Харкові. Тут минули його студентські роки, виростили діти, онуки, народилася перша правнучка. Як справжній чоловік, він не лише виростив дітей та посадив дерева у парках і скверах столиці Слобожанщини, а й побудував будинки-палаці, що стали «візитівкою» Харкова.

Виважені погляди, професійне юридичне мислення, вміння переконливо обстоювати свою позицію, чуйність і доброзичливість Василя Яковича допомагають керівництву міста й області вирішувати складні питання життєдіяльності Харкова та його мешканців. Він є зразковим прикладом самовідданої праці в ім'я процвітання рідного міста.

Не обходить увагою Василь Якович і рідне місто — Полтаву. У 2002 році з метою забезпечення юридичними кадрами Полтавського та суміжних регіонів створено Полтавський юридичний факультет (нині — Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого). Інститут має сучасну матеріальну базу, яка складається з навчальних корпусів, бібліотеки, спортивного комплексу з басейном, їдальні, студентського готелю тощо. Навчальний комплекс Полтавського юридичного інституту — це унікальна споруда, яка входить до п'ятірки найкращих будівель Східного регіону.

Василь Якович є головним редактором збірника наукових статей «Вісник Національної академії правових наук України», відповідальним редактором збірника наукових праць «Проблеми законності», головою наукової ради журналу «Право України», головним редактором електронного видання «Вісник Асоціації кримінального права України», головою редакційної ради газети «Vivat Lex», членом редакційних колегій і наукових рад низки видань.

Почесний доктор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Харківського національного університету внутрішніх справ, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, почесний академік Острозького академічного братства, почесний академік спільноти академіків Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, почесний професор Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, академік В. Тацій завжди в курсі новітніх ідей у галузі науки права та один із найбільших їх прихильників.

За вагомі заслуги перед наукою і державою Василь Якович удостоєний звання Героя України з врученням ордена Держави та відзначений багатьма державними нагородами: орденами князя Ярослава Мудрого V, IV і III ступенів, орденами «За заслуги» II і I ступенів, Почесними грамотами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, орденом «Знак Пошани», двома медалями; заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури та Державної премії України у галузі науки і техніки, премії імені В. І. Вернадського, премії імені Ярослава Мудрого, премії «Феміда-99». Має низку відомчих, громадських, церковних нагород та урядові нагороди інших держав. Державний радник юстиції 1-го класу. Почесний громадянин міст Полтави, Харкова та Харківської області.

75 років — вік поважний. У свідомості багатьох людей він асоціюється із заслуженим відпочинком, спокоєм, родинним затишком, та це — не про академіка В. Тація, завжди повного життєвої енергії, якого неможливо уявити поза науковою та громадською діяльністю, тим більше у ці нелегкі часи, які переживає Українська держава.

Шановний Василю Яковичу, Голова та судді Конституційного Суду України, члени редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України» щиросердечно вітають Вас із 75-річчям і 50-ою річницею початку науково-педагогічної і громадської діяльності. Хай і надалі не полишає Вас Боже благословення в усіх справах на благо нашої Батьківщини та Українського народу! Щастя Вам, здоров'я та творчого натхнення на многіє літа!

У січні відсвяткував 70-річний ювілей постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Анатолій Олександрович СЕЛІВАНОВ**.

Народився майбутній правник 29 січня 1945 року в м. Харкові. У 1964 році закінчив Харківський радіотехнічний технікум, у 1970 році — Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого).

Трудовий шлях Анатолія Олександровича у галузі права був упевненим і поступовим: у 1970–1978 роках працював у керівних комсомольських органах, апараті Ради Міністрів УРСР, у 1978–1991 роках — старший викладач, доцент, професор Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка), у 1990–1994 роках — голова районної ради і виконавчого комітету Старокиївської районної ради депутатів м. Києва, у 1994–1996 роках — головний консультант, в. о. завідувача секретаріату Комісії Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності. У 1996 році А. Селіванова призначено радником Прем'єр-міністра України. З 1997 року і донині — завідувач відділу зв'язків з органами правосуддя Апарату Верховної Ради України.

З 1999 року Анатолій Олександрович є постійним представником Верховної Ради України у Конституційному Суді України. Його внесок у розвиток конституційної юрисдикції в Україні є більш ніж вагомим.

Про масштаби співпраці Анатолія Олександровича з Конституційним Судом України свідчить така статистика. За період діяльності Конституційного Суду України за підписом А. Селіванова надійшло 27 документів, з яких 19 стосувалися розгляду справ у Конституційному Суді України, а саме надавалися відповіді на запити суддів-доповідачів та клопотання щодо долучення додаткових матеріалів, залучення фахівців при розгляді справ тощо. У свою чергу з Конституційного Суду України на ім'я А. Селіванова надіслано 325 документів із запрошеннями на пленарні засідання, засідання Конституційного Суду України (95), оприлюднення рішень та висновків Конституційного Суду України (188), міжнародні конференції, круглі столи та колоквиуми (10), засідання Редакційної ради Вісника Конституційного Суду України (14), до складу якої він входить з 2006 року.

Наукова діяльність ювіляра є не менш успішною: у 1974 році він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Організаційно-правові форми діяльності місцевих Рад депутатів трудящих», у 1988 році — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Територіально-галузеве керівництво господарським комплексом союзної республіки: проблеми теорії і практики». Вчене звання професора присвоєно у 1989 році. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2004 році, дійсним членом (академіком) Академії — у 2010 році.

Багатогранність напрямів наукової діяльності Анатолія Олександровича гідна захоплення — дослідження проблем конституційного права, адміністративного права і державного управління, банківського права України. Результати наполег-

ливих пошуків викладено у понад 300 наукових працях, серед яких: «Депутатська недоторканність. Сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз» (2004), «Верховенство права в конституційному правосудді (предмет конституційного права)» (2005), «Права і свободи громадян під захистом Конституційного Суду України» (2005), «Законодавство про виконавче провадження» (2005), «Верховенство права в конституційному правосудді» (2006), «Конституційна юрисдикція» (2006), «Конституційні проблеми в сучасній теорії права» (2011, 2012), колективний навчальний посібник «Конституційна юрисдикція» (у співавторстві, 2011), «Коментар до Конституції України» (2011), «Посібник для народних депутатів України» (2012). Ці наукові праці отримали визнання вчених і практиків-юристів та органічно увійшли до скарбниці українського правознавства.

Своєю багатогранною діяльністю, яка за роки незалежності набула нового змісту, Анатолій Олександрович активно сприяє руху України шляхом побудови демократичної держави європейського типу, найбільшою цінністю якої є верховенство права, утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Він входив до складу Конституційної Асамблеї України, був членом Вищої ради юстиції (2001–2004 роки), член експертної ради ВАК України, член наукових рад та редколегій низки наукових видань, брав участь у розробленні важливих для нашого суспільства проектів законів України та інших нормативних актів, таких як «Про порядок виконання рішень та висновків Конституційного Суду України Верховною Радою України», «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України», «Про Національний банк України», «Про Рахункову палату України» тощо.

Понад 50 років наполегливої і сумлінної праці А. Селіванова неодноразово отримували визнання держави і наукової спільноти. Він — заслужений юрист України, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, Грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Верховної Ради України, премією імені Ярослава Мудрого, дипломами Мішкольцького та Кошицького університетів.

Шановний Анатолію Олександровичу, прийміть найщиріші вітання суддів Конституційного Суду України, працівників Секретаріату Суду, членів Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України» з нагоди визначної події у Вашому житті — ювілейного Дня народження.

Багаторічна сумлінна робота в державних органах, плідна науково-педагогічна діяльність, великий творчий доробок свідчать про властиві Вам потужний професійний потенціал, широку світоглядну палітру в царині юридичних наук.

На Вашу долю випала нагода стати учасником започаткування діяльності найвищого органу конституційної юрисдикції в нашій державі, зробити вагомий внесок у становлення та розвиток Конституційного Суду України.

Ми знаємо і шануємо Вас як щиру, мудру людину, талановитого юриста, виваженого та неупередженого у прийнятті рішень. Переконані, що Ваш великий життєвий досвід, ґрунтовні фахові знання, філософська і політична мудрість, яскравий талант ще багато років слугуватимуть Україні, її народові.

Зичимо Вам, шановний ювіляре, міцного здоров'я і довголіття, творчої наснаги, щастя, родинного затишку і Божого благословення! Нехай Ваш життєвий шлях осяває світло вічних чеснот і цінностей, а все, що досягнуто Вашим розумом і серцем, втілюється у нові успіхи і здобутки!

СТОРІНКИ ПАМ'ЯТІ

2 березня минає 20 років відтоді, як пішов з життя перший Голова Конституційного Суду України, видатний український вчений-правознавець, педагог та громадський діяч **Леонід Петрович Юзьков** (1938–1995).

Він був тією людиною, з якої почалася історія становлення конституційного судочинства як однієї з найбільш фундаментальних інституцій сучасної Української держави. Наукові напрацювання Леоніда Юзькова з теорії української доктрини конституційної юрисдикції та його внесок у практичну розробку законодавчих засад конституційного судочинства з роками не втратили актуальності й досі є корисними в роботі Конституційного Суду України.

Найважливішою справою свого життя Леонід Петрович вважав роботу над проектами Конституції України в 1990–1995 роках, для чого застосував весь свій талант вченого-юриста та неабиякі організаційні здібності. Свій видатний потенціал вчений реалізував як неперевершений спеціаліст не тільки з конституційного, а й з виборчого, муніципального права, з питань державного будівництва. Вражає перелік звань і посад Леоніда Юзькова — доктор юридичних наук, академік Академії правових наук України, член Венеціанської Комісії Ради Європи «За демократію через право», голова наглядової ради Української правничої фундації, член Конституційної комісії, керівник робочих груп з підготовки проектів Декларації про державний суверенітет України, Концепції нової Конституції України, двох офіційних проектів Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України» та багатьох інших. Він автор понад 200 наукових праць. Не менш вагомим є внесок Леоніда Юзькова у формування демократичної, соціальної, правової Української держави, зміст і спрямованість діяльності якої визначають права і свободи людини і громадянина та їх гарантії.

Леонід Юзьков увійшов в історію української юриспруденції ще й як талановитий педагог, який виховав не одне покоління вітчизняних правників. Багато його учнів стали кандидатами, докторами наук, визнаними фахівцями у своїй сфері.

Виходець із простої селянської сім'ї, Леонід Петрович був інтелігентом у самому високому розумінні цього слова і, безумовно, палким патріотом України. Вочевидь, ця любов до Вітчизни й заряджала його тією невичерпною енергією, яку він буквально випромінював.

Віддаючи данину пам'яті видатному державному діячеві, вченому і патріоту, ми висловлюємо вдячність Леоніду Петровичу Юзькову і як Людині з великої літери, яка мала щире українську вдачу, була привітною, чуйною, завжди готовою відгукнутися на чужий біль та прийти на допомогу.

Завідувач
редакційно-видавничого відділу
Секретаріату
Конституційного Суду України
С. Сидоренко
тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний
секретар
К. Мольченко
тел.: 0 (44) 238-11-54
e-mail: court@ccu.gov.ua

Видавець

Видавничий Дім «Ін Юре»
Україна, 04107, Київ-107, вул. Багговутівська, 17-21
Тел./факс: 0 (44) 537-51-07
E-mail: sales@inyure.ua
www.inyure.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2191 від 20.05.2005 р.

Над випуском працювали:

Пазенко О. С.,
Мурашкіна Я. В.,
Печенюк Ю. О.,
Карташова О. Р.

Підписано до друку 12.02.2015.
Формат 70 x 100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,5. Обл.-вид. арк. 5,19.
Зам. № ____.
Наклад **470**.
Ціна договірна.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ТОВ «Наш Формат»
Україна, 04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 86.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4540 від 07.05.2013 р.